

Neopagoniškujų identitetų konstravimas Lietuvos jaunimo *undergroundo* kultūroje

Egidija Ramanauskaitė

Straipsnyje analizuojama jaunimo muzikinio *undergroundo* sferoje susiformavusi neopagoniškoji jaunimo subkultūra, išaugusi iš klasikinio roko tradicijų, plintanti tarp *metalo*¹ muzikos kūrėjų. Aptariami šių muzikinių bendrijų identiteto konstravimo principai, išryškinant estetinių-žaidybinių pobūdį bei mitinės kūrybos polinkį. Analizuojamas jų sąlytis su etnokultūrine *pagonybės* pakraipa bei dabarties muzikinio avangardo naujovėmis. Naudojantis lauko tyrimų duomenimis² siekiama atskleisti minėtų bendrijų estetinius savitumus, išvelgti jų kultūrinės bei socialines reikšmes. Keliama klausimai, kaip kultūrinių bendrijų nariai kuria savo kultūrinę aplinką, kaip formuojami subkultūros modeliai ir ką jie reiškia jų kūrėjams.

Lietuvos jaunimo, reaguojančio į Vakarų vėlyvojo modernumo pokyčius, subkultūrinių bendrijų analizė padeda suvokti dabarties kultūros savitumus.

Dr. Egidija Ramanauskaitė, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Etnologijos ir folkloristikos tyrimų centras, Etnologijos ir folkloristikos katedra, Donelaičio 52, LT-3000 Kaunas, el. paštas: egidija@hmf.vdu.lt

1. Įvadas

XX a. paskutiniame dešimtmetyje, Lietuvos kultūrai atsisakius ideologizacijos, pastebima ryški kultūrinio individualėjimo tendencija. Ji lemia kultūrinio lauko heterogeniškumą: jo sklaidą į skirtingų skonių bei stilių kultūrinės bendrijas, kuriose galimi įvairūs pasirinkimai.

Mūsų tikslas – atskleisti Lietuvos kultūros vėlyvojo modernumo³ (postmodernumo) požymius, remiantis subkultūrinių grupių pavyzdžiais. Pateikiame prielaidą: kadangi subkultūrinėms bendrijoms būdingas individualus

¹ Metalas – roko muzikos stilius, pasak respondentų, sukuriamas prie elektrinės gitaros prijungus specialų priedėlį (fūzų), išgaunantį instrumento gaudesį.

² Interviu su metalo muzikos grupių nariais, stebėtų metalo muzikos koncertų bei festivalių aprašymai (medžiaga rinkta 1988–2001 m.).

³ Kultūros tyrinėtojo J. Fornäso (Švedija) terminas XX a. antrosios pusės (po 1960 m.) Vakarų kultūros būsenai pažymėti, įvestas 1987 m. postmodernumo sinonimas (Fornäs 1995 : 37).

mąstymas ir saviraiška, neatitinkantys vyraujančios kultūros standartų, jos pasitarnauja modernumo tyrinėjimams.

Subkultūrą analizuojame plačiaja prasme kaip individualia pasaulėžiūra pagrįstą kultūrinės bendrijos saviraišką, turinčią savo kultūrinę kalbą (bendravimo stilių, įvaizdį, simbolius, ritualus, meno kūrybą, slengą). Taip pat analizavome jos ryšius su aplinka, kaip ją veikia kitų kultūrų idėjos.

Su pirmuoju tyrimo tikslu susietas antrasis – subkultūrinės bendrijos narių kuriamo grupės kultūrinio tapatumo modelių analizė. Mums svarbu apžvelgti, kaip kuriamas subkultūrinės bendrijos gyvenamasis pasaulis fragmentiškoje šiuolaikinės kultūros aplinkoje.

Autorės straipsnyje „Slengo kultūra“ (Ramanauskaitė 1999: 227–274) analizuotas jaunimo kultūrinis *undergroundas*, reiškiantis pasipriešinimą vyraujančios kultūros standartams: moralei ir estetikai. Aptarta šios kultūros sferos organizacija, veiklos principai bei pagrindinės kultūrinės-meninės veiklos kryptys – *undergroundo* scenos. Viena jų – *pagoniškojo metalo* muzikos pakraipa. *Pagoniškojo* pasaulėvaizdžio idėja daugeliui *pagoniškąjį metalą* kuriančių ir jį klausančių jaunuolių tapo žmogiškųjų vertybių, netgi gyvenimo stiliaus ieškojimo kryptimi.

Šiame straipsnyje aptariami *metalistų pagonių* subkultūrinės bendrijos kultūrinio tapatumo formavimo principai, jo išraiškos bei reikšmės. Mums svarbu, kaip grupių nariai kuria savo kultūrinę aplinką, kaip formuojami subkultūros modeliai. Šiais empirinės analizės aspektais pasinaudota siekiant tyrimo tikslų. Straipsnyje taip pat aptariamos subkultūros narių reakcijos į popkultūrą bei alternatyvių vertybių pasirinkimo motyvacijos.

Pagrindiniai tyrimo metodai – giluminis pusiau struktūruotas interviu bei stebėjimas dalyvaujant kultūrinėje aplinkoje.

Giluminiam interviu atrinkome metalo muzikos grupių narius, taip pat išseivius iš metalistų kultūrinio lauko. Atrenkant respondentus, vienu grupių nariai nurodė kitas grupes. Buvo apklausti 45 respondentai iš 14 metalo grupių. 7 grupių kūryboje buvo jaučiamos pagoniškosios pasaulėjautos paieškos. Respondentai iš Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Panevėžio ir Utenos miestų. Interviu buvo derinamas su stebėjimo metodu ir bendrijų dokumentų (fotografijų, dienoraščių, bendrijų leidžiamų laikraštėlių, vadinamų ziniais), taip pat dainų tekstų, jų mėgstamos filosofinės literatūros analize.

Šiame straipsnyje panaudoti ir kai kurie baigus kokybinį tyrimą⁴ sudarytos anketos duomenys.

⁴ Remiantis kokybinio tyrimo duomenimis, buvo sudaryta anketa iš uždarų ir atvirų klausimų (iš viso 45 klausimai). Anketa skirta įvairių kultūrinių bendrijų dalyviams. Jos tikslas – atskleisti bendrijų reikšmę jų nariams, jų prisiimamą visuomeninį statusą; požiūrį į socialinę-kultūrinę aplinką, kai kurias vertybines orientacijas.

Kaip buvo taikytas stebėjimo dalyvaujant kultūrinėje aplinkoje metodas ir kokios kilo problemos?

Mūsų tikslas išanalizuoti *metalistų pagonių* bendrijų kultūrinį tapatumą susietas su kultūrinio teksto analize, kuri nurodo šio tapatumo ženklus. Tai yra **bendrijos kuriamas kultūrinis įvaizdis**. Pagrindinė šio įvaizdžio išraiška yra muzikiniai festivaliai bei koncertai, rodantys jų pasaulėžiūrinės bei meninės orientacijas. Metalistų festivaliuose ir koncertuose muzikantai kartu su žiūrovais kuria vieningo stiliaus atmosferą, kurią sudaro jų muzika bei tekstai, elgesio, bendravimo, aprangos stilius.

Mūsų tikslas ir yra aprašyti šią kultūrinę aplinką siekiant atskleisti jos žanrinius ypatumus. Susiduriame su estetinės kultūros fenomenu, kurio aprašymas susijęs su stebėtojo kultūrine patirtimi. Tokį stebėjimą ir apibūdintų refleksyvos etnografijos samprata. Aprašydami kultūrinį veiksmą, nevengiame subjektyvumo, asmeninių refleksijų.

Stebėjimui buvo panaudotos kultūrinio veiksmo aprašymo ir filmavimo technikos. Nufilmuota medžiaga buvo šifruojama ir analizuojama. Straipsnyje pateikiamos iššifruotų siužetų ištraukos.

Metalistų renginių estetika pasižymi subultūrinės bendrijos žanro taisyklėmis. Tačiau juose pastebėjome ir kitų kultūrinių stilių bei individualių išraiškų. Todėl pateikiame festivalių bei koncertų fragmentus, iš kurių matyti ne tik *metalistų* subkultūrinės bendrijos specifiška, bet ir naujos *pagoniškos* interpretacijos. Mums įdomu, kaip, veikiant modernioms meninėms idėjoms, plečiasi žanro ribos.

Kultūrinis vaizdas, perkeltas į popierių, be abejo, pakito, nors buvo stengtasi jį pateikti kiek galima adekvačiau, pavyzdžiui, cituojant tekstus, perteikiančius simbolinio veiksmo idėją, taip pat aprašant dalyvių veiksmus, reakcijas ir aplinką.

Norėdami autentiškiau suvokti subkultūros aplinką, mes turėjome ilgai ir atidžiai stebėti jaunimo meninius ieškojimus, išsigilinti į jos dalyvių pasakojimus apie jų meninę kūrybą ir jos išgyvenimus, apie tai, ką norima pasakyti bendraminčiams. Tokio pobūdžio duomenų patikimumo sąlygiškumą aptaria N. K. Denzinas (1997), pabrėždamas objektyviojo veiksnio būtinumą ir subjektyviojo neišvengiamybę.

Buvo atrinkti penki kultūros laukai: akademinės kultūros, folkloro, jaunimo *underground*, menininkų ir religinės kultūros laukai. Šiuose laukuose buvo atrinktos kultūrinės bendrijos, jos buvo stebėtos, su jų nariais daryti interviu. Bendrijų viduje anketa buvo pildoma darant atsitiktinę atranką.

Apklausti 169 respondentai. Iš jų 80 jaunimo kultūrinio *underground* dalyvių, tarp kurių hiphopo, reggie, gotų, pankų, „Laumės vaikų“, krepšinio fanų, kompiuterinės šokių muzikos kūrėjų, graffiti piešėjų, baikerių ir metalistų atstovai. *Metalistams* atstovauja 24 respondentai, tarp kurių – muzikinių grupių dalyviai ir šios aplinkos mėgėjai.

Stebėjimui buvo pasirinkti vienos leidybos firmos, kurią dauguma respondentų laikė metalistų *undergroundo* „varikliu“, rengiami tradiciniai sunkiosios muzikos festivaliai: „Death Comes“ (Mirtis ateina), „Baltic Thunder“ (Baltijos griaustinis) ir „Mėnuo Juodaragis“. Per trejus metus stebėti 6 festivaliai⁵.

Pirmasis festivalis-koncertas vienijo įvairias metalo muzikos kryptis, ant-rasis ir trečiasis – *pagoniškojo metalo* grupes. „Mėnuo Juodaragis“ – trijų dienų festivalis, kuriame jaunimas demonstravo savo menines išmones, išreiškiančias jų *pagoniškosios* pasaulėvokos sampratas. Buvo pakviesti dalyvauti folkoro ansambliai bei visi prijaučiantys *pagonybės* idėjoms. Vyko paskaitos apie senovės lietuvių naudotus simbolius, liaudies muzikos instrumentus, sutartines, senovės amatus. Šis festivalis leido pažvelgti į platesnį kultūrinio lauko kontekstą, kuriame išryškėja *pagonybės idėjos*.

Tekste respondentų ir grupių vardai pakeisti.

2. Subkultūrinių bendrijų identiteto analizės dimensijos

Prieš leisdamiesi į analizuojamos bendrijos kultūrinio tapatumo paieškas, aptarsime šią teorinę sampratą. Pasak D. Kellnerio, modernume identiteto problema pasireiškia per tai, kaip mes save suvokiame, pateikiame, interpretuojame ir pristatome patys sau ir aplinkai. Tuo būdu pabrėžiamas identitetų – pasirinktų gyvenimo vaidmenų – nuoseklumas ir stabilumas. Tuo tarpu postmodernizme individams būdinga sąmoningai eksperimentuoti identitetu. Identiteto postmodernistinės inovacijos gali būti panašios į žaidimą (Kellner 1998: 141–175).

J. Fornāso nuomone, visiškai nerealu mėginti apibrėžti ryškias šiuolaikinių identitetų ribas, nes identitetai yra dinamiški, fragmentiški. Socialiniai ir kultūriniai fenomenai yra labiau intersubjektyvūs negu subjektyvūs. „Turint galvoje visas išlygas, patikimiau analizuoti vėlyvojo modernumo transformaci-

⁵ Stebėti festivaliai: 1998 m. lapkričio 14 d. Vilnius. Tradicinis metalo muzikos festivalis *Death Comes*, vykęs klube *Geležinis kablys*. Filmuota medžiaga, fotografijos; renginio aplinkos, dalyvių bendravimo, įvaizdžio aprašymas. 1999 m. gegužės 1–2 d. Molėtų r., Verbiškės. Tradicinis jaunimo muzikinio *undergroundo* festivalis *Mėnuo Juodaragis*. Renginio aplinkos, dalyvių bendravimo, išorinio įvaizdžio aprašymas, paskaitų garso įrašai; filmuota medžiaga, fotografijos; 1999 m. spalio 8. Kaunas. Klubas *Kreizhauzas*. Tradicinis *pagoniško metalo* muzikos festivalis *Baltijos griaustinis*. Filmuota medžiaga, aprašymas. 1999 m. spalio 9–10 d. Vilnius. Klubas *Geležinis kablys*. Tradicinis *pagoniško metalo* muzikos festivalis *Baltijos griaustinis*. Filmuota medžiaga, fotografijos; renginio aplinkos, dalyvių bendravimo, išorinio įvaizdžio aprašymas. 2000 m. rugpjūčio 25–27 d. Utenos r., Sudeikiai. Tradicinis jaunimo muzikinio *undergroundo* festivalis *Mėnuo Juodaragis*. Interviu, garso įrašai, filmuota medžiaga. 2001 m. rugpjūčio 24–26 d. Utenos r., Sudeikiai. Tradicinis jaunimo muzikinio *undergroundo* festivalis *Mėnuo Juodaragis*. Stebėjimų aprašymai, filmuota medžiaga.

jas. Vėlyvojo modernumo požymiais laikoma fragmentacija ir diferenciacija, įvairių prieštaringų nuomonių, greičiau negu vieno stabilaus vystymosi modelio, augimas“ (Fornäs 1995: 228). Pasak autoriaus, galima kalbėti apie apytikrį panašumą arba dalinį identitetą. Identitetas negali būti suvestas, pavyzdžiui, vien į socialinį ar psichologinį aspektą. „Subjektyvūs ir socialiniai identitetai gali būti pastebėti ir aptarti tik per kultūrinius identitetus, kai visas bendravimas priklauso nuo simbolinių formuluočių <...>. Kiekviena identiteto formulė laikosi tam tikrų specifinių žanro (manieros) taisyklių...“ (Fornäs 1995: 232, 233).

Subkultūros pasaulis iš tiesų yra ypač dinamiškas. Čia galimi nauji nuolat kintantys sprendimai. Savęs pristatymas aplinkai dažnai tapatus kultūrinei kaukei, kurią nuėmę mes dažnai matome visai ne tai, apie ką galvojome žvelgdami į išorinį įvaizdį.

Estetinis žaidimas

Stebint *metalistų pagonių* subkultūrinės bendrijos veiklą, išryškėjo bendrijos žaidybiškumas. Didžioji šios veiklos dalis susijusi su meno bei individualios pasaulėžiūros kūrimu. Pasaulėžiūros idėjos atspindi įsivaizduojamą protėvių pasaulėvoką, kurią siekiama išreikšti per meno ir gyvenimo būdo kūrybą. Čia suartėja dvi realybės: meninės fantastikos ir kasdienio sociumo pasauliai. Mūsų herojai veikia neįprastoje aplinkoje.

Taigi subkultūrinės *metalistų pagonių* bendrijos identiteto analizę siejame su estetinio žaidimo teorine perspektyva. Estetikos konceptai tinkami kultūros žanrų požymiams aptarti, kitaip tariant, atskleisti kitokio, individualaus kultūros pasaulio kūrybos specifiką. Jie taip pat turėtų padėti aptarti, kaip konstruojamų kultūrinių identitetų, tokių kaip *pagonys metalistai* ar *pagonys folkloristai*, simbolinės reikšmės atsiskleidžia per kultūrinę praktiką, kaip išoriškai ir dvasiškai per individualius pojūčius modeliuojamos tų identitetų idėjos.

Estetinio žaidimo analizės perspektyva, grindžiama I. Kanto (1966), F. Schillerio (1999) koncepcijomis, taip pat vėlesnių autorių, tokių kaip H. G. Gadamerio (1988), J. Huizinga'os (1992), J. F. Lyotard'o (1995), darbais. I. Kanto filosofijoje žaidimas grindžiamas laisva kūrybine veikla. Šioje veiklos sferoje atsiskleidžia jausmai, emocijos, intelektas, valia ir vaizduotė. Per laisvą kūrybinę veiklą žaidimas mums padeda patirti kažką, kas yra susiję su estetiniu išgyvenimu. Ši žaidybinė erdvė subkultūros kūryboje įgyja realios tikrovės vaizdinį, pasirodantį aplinkai simbolinėmis formomis. Tai vienas iš svarbių šiuolaikinės kultūros identitetų analizės aspektų.

Kiekvienas žaidimas turi savo taisykles. Mūsų analizuojamos subkultūros gyvenamojo pasaulio taisyklės yra žanro taisyklės, organizuojančios šio gyvenamojo pasaulio sceną, kurioje, pasak E. Goffmano (2000), individai atlieka gyvenimo vaidmenis.

Mitinė kūryba

Stebint analizuotų grupių kultūrinę saviraišką, ypač išryškėjo gyvenamosios tikrovės mistifikacija ir mitinė kūryba. Subkultūros pasaulio kūrybos būdui artima J.-J. Frazerio ritualo, kaip mitą kuriančios formos, idėja (Frazer 1986: 35). Ritualas šiuo atveju tampa estetiniu žaidimu, kurio aukščiausia išraiška yra religinio-mistinio pobūdžio. Į religinį jausmą galime pažvelgti estetikos, atveriančios vizualinę ir emocinę patirtį, požiūriu (Beit-Hallahmi 1986: 1–17), kai, pasak Schellingo, ritualo metu „čia ir dabar“ patiriama mito esmė (Schelling 1989: 263). Sukurti žaidimo fabulą būdinga daugeliui subkultūrinių grupių: pasirenkamas gyvenimo būdas, formuojamas pasaulėžiūros modelis. Tačiau mūsų laikams būdingas idėjų, formų bei kultūros siužetų fragmentiškumas negali neturėti įtakos subkultūros gyvenamajam pasauliui.

Simbolizacija

Kultūrinio identiteto formavimas neatsiejamas nuo simbolizacijos, teigia kultūros teorija. „Tai yra tekstas su savo universalia pasaulio atskleidimo galia, tekstas, kuris (kiekvienam) ego suteikia save“, – sako P. Ricoeuras (Ricoeur 1976)⁶. Pasak J. Fornāso, subjektas ir kultūra negali būti suvesti į vieną paprastą dimensiją. Problemiška žvelgti į kultūros fenomeną kaip paprastą tiesioginę vidinio subjektyvumo išraišką arba jį suvokti kaip tiesioginę kultūrinio teksto fabulą (Fornās 1995: 228).

Fornāsas, analizuodamas kultūrinio teksto kūrybos problematiką, remiasi Ricoeuro mintimi, jog subjektai pradeda save refleksyviai suprasti tik aplinkiniu keliu – interpretuodami savo pačių sukurtuose objektuose įkūnytas reikšmes. „Mes save suprantame žiūrėdami į pasaulio veidrodį. Ryšys tarp teksto ir veidrodžio (atspindžio) – liber et speculum – būdingas hermeneutikai“ (Ricoeur 1969/1974). Kitaip tariant, subkultūra pati save supranta per savo tekstus. Šie tekstai tampa kultūros dokumentais, jos kolektyvinėmis biografijomis. Su jų analize ir susijęs Ricoeuro hermeneutinis-fenomenologinis „konkrečios refleksijos“ metodas, besigilinantį į rekonstravimą „veiksmų, procesų ir kūrinų, kuriuose įkūnyta žmonių savimonė“. Atpasakodamas save kūriniuose (darbuose), tekstuose ir simbolinių formų diskursuose, subjektas rekonstruoja save suprantamomis formomis. Subjektyvi patirtis įgyja reikšmes, kai ji gali būti atpasakota <...> – turi temporalinę struktūrą su kryptimi, pradžia ir pabaiga“ (Fornās 1995: 228).

„...Grupės, subkultūros ir kitos bendrijos valdo tekstus, reikalingus kolektyviniams identitetams sukurti, tekstus, kurie galėtų būti perskaitomi kaip

⁶ Imta iš: Fornās 1995: 228.

naratyvai apie šias sukonstruotas bendrijas <...>. Identiteto įvilkinimas į simbolinę formą kartu sukuria distanciją nuo jo: identitetas tampa objektyvizuotas ir išskirtas... <...>. Be tokios distancijos jis negali būti suvoktas kaip identitetas. Kiekviena identiteto formulė laikosi tam tikrų specifinių žanro taisyklių, kurios lemia, ką jam galima priskirti“ (Fornäs 1995: 233).

Iš ko gi kuriamas simbolinis subkultūros vaizdas arba tekstas? Jo struktūrą sudaro simboliniai elementai ir ženklai, pavyzdžiui, roko muzika, šokis, elgesio stilius, slengas, kostiumas, sukurtas iš įvairių daiktinių formų. Minėtieji ir daugybė kitų elementų savo struktūromis susilieja į vientisą simbolinę sistemą, sukuriančią panko, metalisto, hipio ir kitokių simbolių paveikslų išraiškas. Toks simbolinis vaizdas įgyja ypatingą prasmę. Kiekvienas atskiras simbolinio teksto fragmentas jungiasi į tam tikrą reikšmingą visumą su kitais, nepaisant to, kad pats vienas jis gali turėti visai kitokią paskirtį. Simboliniais įvaizdžiais subkultūra išreiškia daugybę mūsų laiko turinio ir formos kodų, kuriuos perskaitę pamatome tam tikrą kultūros vertybinių orientacijų pobūdį, pasaulėjautos įvairovę.

Susiedamas daiktą ir prasmę, simbolis suvienija ir jį suprantančius žmones. Užsukus į avangardinio meno parodos atidarymo iškilmes, matyti, koks išskirtinis yra menininkų pasaulis, kuris pašaliečiui asocijuojasi su bohemos įvaizdžiu. Čia pro kultūros formą prasišviečia jos kūrėjų dvasinis bendrumas. Daugeliui ši aplinka yra svetima, ir nelengva peržengti jos ribas, norint atverti sau jos reikšmes ir gyvenimo logikas. Iškyla subkultūros supratimo problema. Be abejo, simbolis suprantamas ne visiems, apie konkrečius jame slypinčius vidinio pasaulio dalykus jis kalba tik savo bendraminčiams. Kitiems jis lieka abstrakcija, paviršutiniška informacija apie identiškumą.

Šiuolaikinių kultūros išraiškų vertinimas dažnai tampa viena iš kultūrinio konflikto priežasčių. Konfliktas paaštrėja tuomet, kai laikomasi estetinių standartų nenorint pripažinti naujų stilių, formų, savitų kultūrinės raiškos būdų, kitokių meninės kūrybos ir tikrovės sąlyčio galimybių. Tačiau žaidimas naujomis estetinėmis realybėmis – tai taip pat viena iš socialinės tikrovės formų – asmens poreikių įprasminimas savojo laiko visuomeninėje aplinkoje. Naujų kultūrinių nišų kūrybą galėtume laikyti vienu šių laikų privalumų.

Taigi subkultūrinės bendrijos identitetą analizuosime kaip žanro ribose veikiančią kultūrinę žaidimą simboliais ir reikšmėmis. Vieniems ilgainiui jis tampa gyvenimo būdu, kitiems užpildo jų laisvalaikį. Pastarųjų veikla panašesnė į kultūrinę kaukę, kuri užsidedama panorėjus – veikiant bendraminčių aplinkoje. Šis aspektas pagrindžia dabarties žmogaus socialinio tapatumo fragmentaciją.

3. Neopagonybės idėjos keliai

Vėlyvojo modernumo požymiams Lietuvos kultūroje analizuoti buvome pasirinkę paskutinį XX a. dešimtmetį, kuomet, kultūrai atsisakius vieningo ideologinio modelio, sparčiai plito naujos kultūrinės kūrybos idėjos. Jau pirmame tyrimo etape supratome, jog mums ypač svarbi istorinė Lietuvos subkultūros raidos analizė. Kultūros raidos tyrinėjimai padėjo geriau suprasti paskutinio XX a. dešimtmečio Lietuvos subkultūros pokyčius (Ramanauskaitė 2000, 1: 55–59, 3: 65–69). Šiam sprendimui taip pat turėjo įtakos J. Fornāso modernios kultūros kaip proceso (modernization), būsenos (modernity) ir formos (modernism) apibendrinimas (Fornas 1995: 47).

Septintasis dešimtmetis Vakaruose žymėjo vėlyvojo modernumo kultūros pradžią. Pastaroji siejama su 1960 metų jaunimo socialiniais-kultūriniais judėjimais prieš to meto valdžios institucijų vykdomą politiką bei asmens laisvių suvaržymus (Hebdige 1988; Fornās 1995). Būtent šiuo metu Europoje prasidėjo atotrūkis nuo „pirmojo daugiskaitos asmens „mes““ (Hebdige 1988: 187).

Šiuo laikotarpiu Lietuvoje taip pat ryškėjo kultūros individualėjimo nuostatos, pasireiškusios ne instituciniame kultūros lygmenyje, o asmens gyvenamajame pasaulyje, kurį sudaro individas, šeima, draugų grupė, subkultūrinė bendrija. Analizuojant šio kultūros lygmens raidą, matyti pirmieji savarankiškos kultūros žingsniai, rodantys asmens apsisprendimą pačiam ieškoti savo pasaulėžiūros ir jos estetinės išraiškos. Tik, skirtingai negu Vakaruose, šie kultūriniai rateliai veikė nelegaliai, kultūros pogrindyje. Kultūros paviršiumiems išeiti trukdė sovietmečio valdžios vykdoma kultūros politika.

Trumpai apžvelgsime neopagonybės kultūrinės idėjos formavimosi kelius Lietuvoje. Ryškiausia šios idėjos išraiška – etnokultūrinės pakraipos „Romuvos“ bendrija yra religinis bei kultūrinis sąjūdis, siekiantis atgaivinti senąjį (prigimtini) tikėjimą. „Romuva“ sieja save su tradicinės etninės kultūros paveldu.

Jaunimo *pagoniškojo metalo* grupės yra muzikinė jaunimo kultūrinio *undergroundo* pakraipa, ieškanti alternatyvios populiariai kultūrai gyvenimo filosofijos bei praktikos.

Minėtos skirtybės atskleidžia analizuojamojo laikotarpio kultūros kūrėjų savimone, rodo jos formų savitumus. Abiejų kultūrinių reiškinių ištakos yra skirtingos, tačiau sutampa jų chronologija. Senojo baltų tikėjimo religinės bendruomenės formavimosi ištakos – septintojo dešimtmečio jaunimo etnokultūrinis sąjūdis: „Žygeiviai“, „Ramuva“, jaunimo folkloro ansambliai. Lietuviško kultūrinio tapatumo paieška sovietmečio ideologizacijos kontekste buvo ta varomoji galia, kuri skatino ieškoti autentiškų šaknų, saugoti istorinę atmintį. Jaunimo *metal*o muzikos ištakos – taip pat septintajame dešimtmetyje, kai iš Vakarų atėjusios hipių gyvenimo būdo bei roko muzikos idėjos griovė esamus estetikos ir moralės šablonus.

Chronologija prasideda ištakose, abi kultūrinės idėjos galutinai susiformuoja paskutinio XX a. dešimtmečio pradžioje, Lietuvai atsisakius kultūros ideologizavimo. Baltų tikėjimo religinė bendruomenė „Romuva“ oficialiai įregistruota 1992 m. (Lietuvos Romuva 1996 vasara: 11). Respondentų duomenimis, apie 1992-uosius Lietuvos jaunimo kultūriniame *undergrounde* pasklido pirmosios *pagoniškojo metalo* idėjos. Patyrusi stilistines transformacijas, roko muzika pasaulėžiūrinių pagrindų ieškojo praeities kultūroje.

Tai nėra netikėta, tik tai, kad Lietuva šiek tiek pavėluotai įsiliejo į Vakarų Europos vėlyvojo modernumo kontekstą, kuriame tarp įvairių kultūros savi-refleksijos krypčių išskiriama refleksija į praeitį (žr. Fornäs 1995: 97). Jos išraiškos gali būti įvairios. Šis procesas vyko visoje Vakarų Europoje, tačiau ypač panašus buvo Lietuvoje ir Latvijoje. Sovietmečio etnokultūrinis sąjūdis suformavo Lietuvos „Romuvą“ ir Latvijos „Dievturius“, roko muzikos sąjūdis – *pagoniškojo metalo* grupes Lietuvoje ir Latvijoje, demonstruojančias tautinį išskirtinumą, šlovinančias savo tautų herojišką praeitį.

Tarp praeities kultūros refleksijų yra įvairios savarankiškos jaunimo grupės, ieškančios praeities kultūros „restauravimo“ būdų: viduramžių kovų klubas, „Baltuva“, „Devynių akmenų“ klubas ir kiti. Plinta magiją praktikuojančios grupės: raganų klubai, įvairios ezoterinės mokyklos.

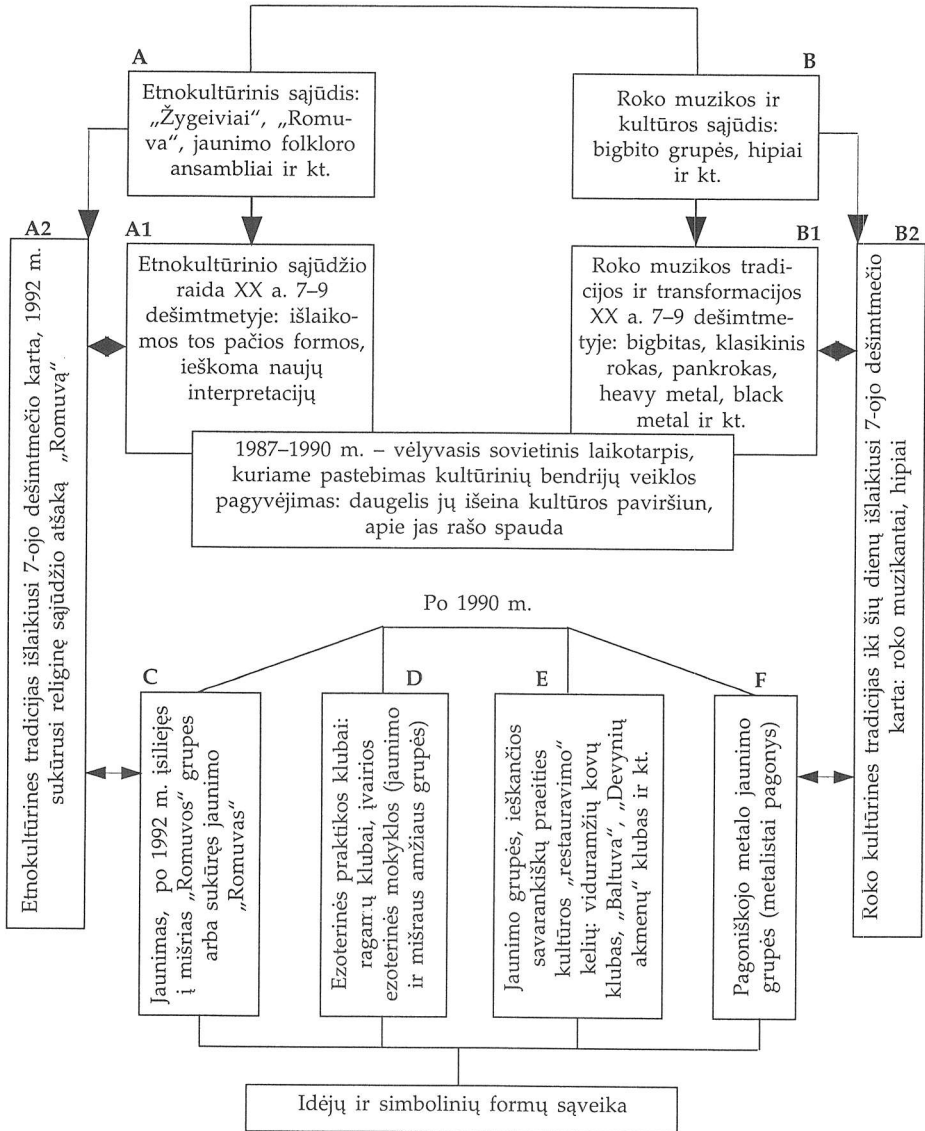
Intensyvėjanti kultūrinių idėjų migracija lemia esamų kultūrinių bendrijų dinamiškumą. Pavyzdžiui, į metalo kultūrinį lauką vis dažniau užklysta folkloro simboliai, pasirodantys meninėje kūryboje bei jaunimo motyvacijose. Folkloro kultūrinio lauko jaunimo rateliuose pastebimas ir atgalinis ryšys. Magijos ir ezoteriškumo apraiškų randame visose minėtose bendrijose. Šie procesai, jų kilmė ir kontekstas atsispindi žemiau pateiktame 1 paveiksle.

Jame išryškinti subkultūrinių bendrijų susiformavimo bei transformacijų laikotarpiai. Laikotarpis po 1960-ųjų, kai Lietuvoje susikūrė etnokultūrinis (A) bei roko muzikos (B) sąjūdžiai. Tai atitiko jaunimo alternatyvių judėjimų bangą Vakaruose, tačiau jo savitumus lėmė sovietmečio Lietuvos socialinis bei kultūrinis kontekstas.

Etnokultūriniam sąjūdžiui priskirume studentiškus „Žygeivių“ bei „Ramuvos“ judėjimus, išplitusius po 1960 metų. 1967 m. įvyko pirmoji „Ramuvos“ narių organizuota kalendorinė Rasos šventė pagal senovinius papročius. 1968 m. įsikūrė Folkloro teatras, siekęs folkloro autentiškumo, formavosi jaunimo folkloro ansambliai (įkurtas Vilniaus universiteto studentų folkloro ansamblis).

Vakarietiškos subkultūros formos – jaunimo bigbito muzikinės grupės, septintojo dešimtmečio pradžioje mėginusios kurti elektroninę muziką pačių pasidarytais instrumentais, hipiai buvo žinomi jau apie 1966 metus.

Folklorinis judėjimas bei vakarietiškos orientacijos yra, ne vieninteliai Lietuvos jaunimo alternatyvios oficialiai ideologijai kultūros formavimosi ženklai. Panašūs procesai vyko mokslo, religijos bei meno pasaulyje. Žinomas

1 pav. Etnokultūrinio bei roko muzikos sąjūdžių ištakos bei transformacijos

Vilniaus universiteto bei Lietuvos istorijos instituto mokslininkų inspiruotas lituanistinis sąjūdis. Septintame dešimtmetyje kultūros pogrindyje veikė Katalikų bažnyčios organizacijos, kūrėsi kitos religinės bendrijos, tokios kaip Tibeto budizmo pasekėjų bendrija, Krišnos sąmonės sąjunga ir daugybė kitų. Menininkų aplinkoje žinomi fotomenininkų rateliai, kurių meninės idėjos

prieštaravo socrealizmo estetikai. Galime numanyti, jog alternatyvios oficialiai ideologijai idėjos reiškesi ir kitose, mūsų netyrinėtose kultūros sferose.

7–9 dešimtmečio kultūrinės transformacijos (A1, B1) – tolesni mūsų tyrinėjimai⁷. Analizuotus 1987 metus laikome antrąja kultūros individualėjimo pakopa, sietina su kultūros pagrindyje veikusių judėjimų bei subkultūrų *išėjimu į kultūros paviršių* apie 1987 m.⁸ Jo socialinėmis prielaidomis galėtume laikyti vadinamąjį „atšilimo“ laikotarpį po 1985 m., vykstant bendriems sovietinės sistemos demokratėjimo procesams. Lietuvoje tai buvo kovos dėl asmens ir valstybės laisvės laikotarpis.

1987–1990 m. Lietuvoje veikusios jaunimo subkultūrinės grupės (pankai, metalistai, folkloristai, gedimainičiai, skautai ir kt.) įsiliejo į kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės socialiai pozityviais veiksmais ir originaliomis teatralizuotomis simbolinėmis akcijomis bei avangardiniu menu. Šį reiškinį aptarėme kaip dokumentinį gatvės teatrą, pakeitusį sovietmečio demonstracijas⁹. To meto spaudos puslapiai mirgėjo nuo spalvotų nuotraukų, naujų kultūrinių idėjų. Empiriniai duomenys rodo šio laikotarpio išskirtinumą: jį galima apibūdinti kaip ryškų kultūros savivokos ir individualėjimo pavyzdį. Tai apibendrinome kaip „vėlyvojo sovietmečio moderniojo simbolizmo poreiškius“ (Ramanauskaitė 2000 3: 65–69).

1 paveiksle išskirta etnokultūrinio bei roko muzikos judėjimų įkūrėjų karta (A2, B2), iki šių dienų išlaikiusi kultūrinės tradicijas ir jas įprasminusi konkrečia veikla.

Laikotarpis po 1990-ųjų – Nepriklausomybės atkūrimo pirmieji metai, kai Lietuvoje nevaržomai išsileistos Vakarų kultūrinės idėjos. Po 1990 m. išryškėjo nauji subkultūros fenomeno požymiai: laisvai skleidėsi nauji individualaus kultūros pasaulio kūrybos principai. Tai sietume su socialinio konteksto pokyčiais, kai keitėsi asmens ir aplinkos konfliktų paradigmos: nebeegzistavo sovietinis ideologinis modelis, individas galėjo laisvai „diskutuoti“ su naujomis socialinėmis-kultūrinėmis problemomis, ieškoti savitų šių problemų sprendimo būdų.

Šiuo laikotarpiu kūrėsi savarankiškos bendrijos, tarp kurių – „Romuvos“ religinė bendrija. Atskiruose rateliuose plito įvairios prigimtinio tikėjimo interpretacijos ir ritualinės formos. Taip pat kūrėsi pirmosios *pagoniškojo metalo*

⁷ Projektas „Jaunimo avangardo kultūros idėjų ir formų raida vėlyvojo modernumo kontekste (1960–2000 m.)“. Projektą vykdė E. Ramanauskaitė (vadovė), L. Anglickienė, A. Venskienė. Projekto trukmė 2000–2003 m.

⁸ Šią datą nurodėme remdamiesi 1997–2000 m. didžiųjų Lietuvos dienraščių straipsniais apie įvairią kultūros raišką bei interviu su tuometinių bendrijų dalyviais.

⁹ Šis aspektas ir 1987–2000 m. laikotarpio simbolinė Lietuvos subkultūrinių bendrijų raiška analizuota autorės daktarinėje disertacijoje (Ramanauskaitė 1991).

muzikos grupės, savitai interpretuojančios *pagonybės* idėją. Praeities kultūros „restauravimo“ siekiančių bendrijų kultūriniame lauke vykusi idėjų migracija nulėmė jų kuriamo kultūrinio tapatumo fragmentiškumą.

Kultūrinių idėjų migracija

Svarbu pabrėžti, jog kultūrinių idėjų migracija būdingesnė jaunimui. Pavyzdžiui, vyresnioji folklorinės pakraipos neopagonių karta, kurios pagrindinių lyderių savimonė formavosi nuo pat etnokultūrinio sąjūdžio pradžios, nors ir neatsiriboja nuo jaunimo ieškojimų, netgi siekia daryti įtaką jų pasirinkimui, savo kultūrinėje aplinkoje laikosi etninės kultūros tradicijų. Tuo tarpu roko tradicijomis grindžiama jaunimo *pagoniškojo metalo* muzikos bendrija folkloro kultūriniame lauke ieško sau tinkamų simbolių bei reikšmių, jas interpretuoja ir praplečia savo bendrijoje susiformavusią *pagonybės* sampratą. *Pagoniškojo metalo* muzikinėms interpretacijoms naudojama roko, folkloro, technostiliaus muzika, įvairios kitos avangardo išraiškos. Folklorinės atšakos bendrijų jaunimas taip pat perima ir prisitaiko sau tinkamas moderniosios kultūros idėjas. Keičiasi ir pačios kultūrinės formos. Pavyzdžiui, Kaune veikianti jaunimo bendrija žinoma *kompiuterinių pagonių* pavadinimu. Nors ši jaunimą yra tekę sutikti kalendorinėse „Romuvos“ šventėse, jų pagrindinis saviraiškos būdas – bendravimas uždaruose internetinių pokalbių kanaluose.

4. Ką reiškia *metalistas pagonis*?

Kalbant apie identiteto modelį mums ypač svarbi respondentų savivoka. Ar jis/ji suvokia save kaip lietuvių tradicinės kultūros kūrėją? Ar tai abstraktus, pasimetus skirtingų tautų mitologijose pasaulėvaizdis? Nuomonės pasiskirstė dvejopai. Vieniems *pagonybė* buvo „tai, kas yra prieš krikščionybę“, arba „laisvė nuo“¹⁰, kiti ją siejo su lietuvių etnine kultūra (nors idėjos perimtos iš Vakarų jaunimo kultūros). Jos sampratą geriausiai išreiškia respondentų tekstai. Pateikiame anketos fragmentą.

Kl. *Įvardykite vieną Jums svarbią kultūrinę bendriją, kurios kūrėjas arba dalyvis Jūs esate.*

Ats. *Pagonių kultūrinė erdvė.*

Kl. *Apibūdinkite savo poreikius, kuriuos realizuojate šioje kultūrinėje bendrijoje.*

Ats: *Susitapatinimas su gamta, savo krašto praeities pažinimas (archajinės visuomenės mąstymo pažinimas).*

Kl. *Kokia yra šios jūsų kultūrinės bendrijos idėja?*

¹⁰ Laisvė „nuo“ ir laisvė „dėl“ – N. Berdiajevo vartota priešprieša. Anot filosofo, tai šėtoniškos ir dieviškos laisvės sinonimai.

Ats: Praeities pažinimas ir bandymas pritaikyti archajinio mąstymo elementus šiandien.

<...>

Kl. *Ar jaučiate išskirtinį kitų visuomenės narių požiūrį į Jūsų kultūrinę bendriją?*

Ats. [Iš teigiamo ir neigiamo atsakymų pažymėtas teigiamas. Paaiškinimas:] Visuomenės visuomet kraštutinis požiūris į „nukrypusius nuo normos“. „Ką jūs ten, per savo šventes žmones aukojat“? – sako.

<...>

Kl. *Išvardykite pagrindines šventes, kurias švenčiate savo kultūrinėje bendrijoje, ir pažymėkite, kada jos švenčiamos.*

Ats: Pavasario ir rudens lygiadieniai, Rasos, Kalėdos – švenčiame pagal mėnulio kalendorių.

Kl. *Kuriai kultūrai [anketoje buvo pateikta 15 variantų¹¹, iš kurių respondentų buvo prašoma pasirinkti jiems tinkamus atsakymus] priskirtumėte savo kultūrinę bendriją?*

Ats. [Respondentas pažymėjo du variantus: 1)] **etninės kultūros tradicijų tęsėjams [ir 2)] kultūrai, neatitinkančiai visuomenės normų.**

[Paklaustas apie meninę veiklą, respondentas rašė, jog tai yra metalo muzika ir folkloras.]

Juodžiau pažymėtos eilutės mus intriguoja, nes teigia, kad ši tradicijos tęstinumo samprata yra kitokia negu įprasta, kad savo tradicinę kultūrinę erdvę jie kuria kitaip ir tai puikiai supranta. Susiduriame su sąmoningu tradicijos deformavimu, su naujovišku estetiniu žaidimu, su kultūra, kuri artimesnė menui negu kasdienybei. Pateikiame dar keletą jaunimo savivokos fragmentų iš giluminių interviu su respondентаis, kurie savo kuriamą pagonybės paveikslą tapatina su etnine kultūra.

„Aš save priskiriu prie sentikių, kurie domisi tautos palikimu ir ieško savo šaknų... Tas visas folkloras yra grynai mūsų sukurtas, remiantis visais lietuviško folkloro stebuklais. Stengsimės nedarkyti to, kas palikta mūsų protėvių. Reikia viską išlaikyti kuo tyriausiai, – statyti, o ne griauti. <...> Visa muzika yra metalas. Iš tų *metalinių* partijų atsiranda folklorinės temos, folklorinės melodijos, kurios atliekamos taip pat gitaromis ir dar folkloriniai instrumentai įvedami, pavyzdžiui, birbynė ar lumzdelis <...>. Paskutinis mūsų darbas – „Sena ažuolų runa“. Tekstus priskirčiau žynystės luomui“ (Austra).

Paklaustus, kaip jie sugeba susieti į vieną visumą tokius, mūsų manymu, priešingus dalykus kaip senovės lietuvių pasaulėjauta ir metalo muzika, respondentas sakė:

¹¹ Buvo pateikti tokie atsakymai: populiariai kultūrai; kultūriniam *undergroundui*; elitinei kultūrai; etninės kultūros tradicijų tęsėjams; vakarietiškos modernios kultūros sekėjams; rytų tradicinės kultūros sekėjams; originaliai kultūrai, neturinčiai atitikmenų; meninei kultūrai; alternatyviai kultūrai; akademiniai kultūrai; religinei bendruomenei; avangardo kultūrai; pramogų kultūrai; kultūrai, neatitinkančiai visuomenės normų; klubinei kultūrai; kitas variantas (įrašykite).

„Tai juk labai paprasta. Metalas yra maištingas. Savo maištą tu gali išreikšti per metalą, per savo muziką. Savo kažkokias idėjas, ideologines pažiūras gali sujungti su muzika, šiuo atveju metaline, ir tai gausis labai stiprus, kupinas jėgų dalykas, kuris gali daugiau padaryti, negu kažkoks leidinukas pagoniškom temom <...>. Galima, aišku, groti ir folkloriniais, autentiškais instrumentais, bet tuomet prarasim energiją, kurią turi metalas“ (Austra).

Mąstydami apie save kaip apie protėvių kultūros tęsėjus, *metalistai pagonys* deformuoja mums įprastą tradicinės kultūros estetiką ir folkloro tekstuose išreikštą jos pasaulėjautą. Tradiciškai Lietuvoje pagonybės simbolių ieškoma lietuvių folkloro simbolikoje. Liaudies papročių kultūra, nors ir transformuota, gyva kalendorinėse šventėse, šeimos papročiuose. Tačiau folkloras mūsų respondentams yra nuobodus. Protėvių dvasiai išreikšti renkamasi kitus simbolius ir kitas reikšmes. Pavyzdžiui, grupės „Indra“ lyderis taip paaiškino savo vietą pagonybės sistemoje:

„*Metalistai pagonys* yra lyg išlikusi bendrija. Tai yra lyg modernizuotas kažkada egzistavusios pasaulėžiūros ir gyvenimo būdas. <...> Tai yra šiais laikais padaryta, bet tai nėra modernizmas, nes jie nekultivuoja šių dienų, suprantai? *Undergroundas* nekultivuoja modernumo“ (Indra).

Analizuodami savo pasaulėžiūrą, respondentai deformuoja tradicinės sampratą. Mums nėra lengva suprasti, kas gi vyksta ten, kur prasideda atskiro individo savimonė. Čia nusitrina ribos tarp tiesos ir žaidimo. Tik susieję respondentų pateiktas reikšmes su kultūrinio teksto analize, mes galime prieiti prie išvados, jog *metalistų pagonių* gyvenamoji tikrovė kuriama per ritualinį žaidimą mitais ir simboliais, o *metalistas pagonis* yra žaidžiantis herojus, pasirinkęs šį žaidimą dėl jam vertingos idėjos. Tai vienas iš pavyzdžių, pagrindžiančių netradicinę tradicijos sampratą¹² šiuolaikinėje kultūroje.

5. Stilistinių stereotipų vengimas

Empirinė medžiaga pagrindžia vieningo muzikinio stiliaus (muzikinės taisyklės) destrukciją analizuojamos subkultūros lauke. Grupių nariai puikiai išmano roko muzikos stilius, žvalgydamiesi į Vakarus atranda savo kultines grupes (metalinio *undergroundo* bei jo *pagoniškoji* idėja susijusi su Vakarais). Tačiau savo kūrybos respondentai nenorėjo priskirti kuriam nors vienam stiliui, pabrėžė autentiškumo poreikį.

„Mūsų sumanymas buvo kurti *doom* stilių. Tas stilius išsivystė iš *death*. Lėtas *death'as* – niūri tokia muzika. Kadangi madingas buvo *black metal*, todėl mes neatsispyrėm pagundai įmaišyti ir jo intonacijų. Ne intonacijų, o papras-

¹² Fornäs (1995: 22), aptardamas modernumo sampratą, remiasi Arato ir Coheno mintimi, jog „modernizacija griaua ne tradicijas, o tik „tradicinį ryšį su tradicija“ (Arato Andrew, Cohen Jean. 1998. *Civil Society and Social Theory*. Thesis Eleven, 21, p. 44).

čiausiai mišinio kažkokio, įvairovės <...>. Metalas – tai mišinys: nei *death*, nei gotika, nei *doomas*. Mišrainė visa ko <...>. Labai dažnai klausia, kai į koncertus ateinu: „Jūs ką, su smuiku grosit? Metalą su smuiku? Idėjos – maišalynė, mikseris: *doomas, death’as...*“ (grupė „Donaras“).

„Daugiau mišinys kažkoks: yra *trash’o*, yra *death’o*, yra *rocko, doomo*. Užaugom iki tokio lygio, kad užkniso pagal taisykles grot“ (grupė „Taranis“).

„Salai“ įprasta groti ne pagal išmoktą schemą, o „nesąmoningai improvizuojant“, ieškant instrumentų sąsaukų. „Iš pradžių visai nieko nesugalvojam, paprasčiausiai improvizuojam savo malonumui. Groji groji ir ateina tokia akimirka, kai pajunti, kad pradingsta laikas <...> – laikrodukas galvoj išsijungia <...>. Žmonės visi absoliučiai nesusitarę, bet jeigu tas tarpusavio susigrojimasis ateina... Klausai ir galvoji, kaip čia mes padarėm?..“ (grupė „Sala“).

Empiriniai duomenys rodo poreikį neigti įprastą muzikinę stilistiką, norą ne siekti standartų, o kurti kitaip, suteikiant savo kūrybai autentiškus vardus. Pavyzdžiui, grupė vieną iš savo muzikinių stilių buvo pavadinusi *sad metal*. Pavadinimas kilo iš tekstų ir nuotaikos. Respondentų nuomone, „neverta grupės sprauti į kokius nors rėmus“.

Stiliaus „montažiškumą“ mėgintume iliustruoti kuriamais scenos įvaizdžiais, pavyzdžiui, sunkiojo metalo muzika ir tautinio stiliaus drabužiai (vyžų imitacija, liaudiškas apsiaustas, papuošalai). Scenos herojų pagonybės samprata susieja moderniuosius ir tradicinius simbolius į naujoviškus vaizdinius. Gotų bendrijos nario žodžiais tariant, „įvaizdžio kūrimas susijęs su juoda rūbų spalva“. Tačiau „išorinis įvaizdis turi *unisex, post punk, techno, militar, metal, skinhead* bruožų“.

Subkultūros kūrėjai jos vaizdinį konstruoja iš pasirenkamų skirtingų pasaulėžiūrinių bei kultūrinių formų fragmentų. Požiūrių individualumas, esantis viena esminių modernėjančios kultūros vertybių, grindžiamas egzistuojančių ir naujai sukurtų kultūros reikšmių interpretacijomis. Šios tendencijos keičia metalistų kultūrinį lauką.

6. Mitų fabulos ir ritualai

Analizuojamoji subkultūros gyvenamoji tikrovė verčia ieškoti individualių mitų fabulų. Šios fabulos yra pradėtos kurti, tačiau jos negali būti užbaigtos, nes be paliovos kyla naujos idėjos ir reikšmės, atrandamos naujos simbolinės kultūrinio žanro išraiškos.

Mitiniai herojai

Vienas iš daugelio praeities kultūros idėjas generuojančių metalinio *undergroundo* pasirinkimų – mitiniai herojai. Originalų tokio pasirinkimo pavyzdį

randame netolimoje praeityje. Į muzikinio *undergroundo* istoriją įėjusi grupė „Anubis“ simboliškai savo vardu išreiškė palankumą senovės Egipto požemio karalystės valdovui. Kiti vertybine pagoniškosios pasaulėjautos orientacija pasirenka, pavyzdžiui, skandinavų mitologiją. Vienas svarbiausių jos herojų – magijos meną valdęs vyriausiasis dievas Odinas. Jo vardas reiškia poetinį įkvėpimą, šamanistinę ekstazę. Jis yra chtoniškasis demonas, šamanas, globoja karių iniciacijas. Kartu jis yra žynys, valdo magiškąsias runas ir mitologiją. Tarp vertybinių orientyrų – Lietuvos istorinė praeitis: senovės lietuvių karžygių kovų ir pergalių interpretacijos. Dar vienas svarbus kontakto su praeitimi būdas – individo poreikis išplėsti dvasinio pasaulio ribas, didinti žmogaus energiją. Stengdamasis kuo geriau supažindinti su šiomis idėjomis, respondentas vedėsi mus į ezoterinį knygyną, kur pirkome šiuolaikinio ezoterizmo klasiko Alister Krouli knygas, Robert A. Wilsono „Evoliucijos psichologiją“, atskleidžiančią žmogaus galimybes atverti naujas sąmonės erdves. Šiais paminėjimais mes neišsemiame kultūrinio lauko vertybių. Beje, gal nevisiškai neteisingai ir *pagonimi* savęs nelaikantis *metalo* muzikinės grupės dalyvis, kritiškai pažvelgęs į pagoniškuosius ieškojimus: „Iš tiesų *metalistai* propaguoja neva įvairius religinius judėjimus, tačiau iš esmės pagonybę ir satanizmą daugelis supranta kaip priešpriešą krikščionybei“.

Pasak respondento, viena iš jaunimo metalo muzikos idėjų – *juodojo roko* kryptis. Metalistų subkultūra, pasirinkdama mitinius herojus, įvaizdį, simbolius, festivalių pavadinimus, kurdama dainų tekstus, dažniausiai žvalgosi į chtoniškąjį pasaulį.

Ritualinė praktika: idėjų migracija

Muzikinio *undergroundo* sfera įdomi gyvenamosios tikrovės ritualizavimo būdais. Pavyzdžiui, archajinių runų mitologemos įprasminamos įvairiuose kultūros laukuose, išbandant skirtingas ritualines struktūras.

Mūsų respondentas, kurį pavadinsime Vėjopačiu, runų magijos praktiką iš savo uždaro kultūrinio rato perkėlė ir į folkloro kultūrinę erdvę – kalendorines šventes. Šios praktikos jaunimas mokėsi vieni iš kitų, ir pagaliau mums teko stebėti, kaip siaurame ratelyje magiški veiksmai buvo atliekami per Pavasario lygiadienio ritualą. Ratu sustoję aplink aukurą, trys dalyvių grupės kreipėsi į dievus skirtingu būdu, įsiterpdami į ritualo veiksmą vieni po kitų. Ritualo vedėjas skaitė internete rastą maldą dievams, grupė jaunuolių (dalyvaujančių folkloro ansambliuose) įterpė lietuvių liaudies dainas, o pauzių metu kiti atliko runų magijos veiksmus. Tai buvo ypač neįprastas skirtingų maldos gamtai simbolinių formų derinys, kai kiekvienas kreipiasi į dievus savo kalba¹³. Ritualas buvo atliktas ir sakralioje Rasų šventės vietoje – prie simboli-

¹³ 2000 m. kovo 21 d. Kauno r. Rokai. Prigimtinio tikėjimo bendruomenės „Romuva“ Kauno grupės Pavasario lygiadienio šventė.

nių vartų¹⁴. Per kitus bendrijos Lygiadienius runų magija buvo įpinta į vien-tisą ritualo vyksmą¹⁵.

Grupė ilgaplaukių jaunuolių, tarp kurių buvo ir mūsų respondentai, nau-jų ritualinės praktikos simbolių ieškojo ir dalyvaudami etninės kultūros pa-pročiams skirtose vasaros stovyklose, kuriose būdavo atliekamos ir kalendo-rinių švenčių bei religinės prigimtinio tikėjimo apeigos¹⁶. Jie vaikščiojo kartu į išvykas, skirtas susipažinti su aplinkiniais piliakalniais, mitologiniais akme-nimis, apylinkių gamta, juos sutikdavome medituojant laukuose ar prie auku-ro. Visą kitą laiką stovykloje jų nebūdavo, jie susirasdavo nuošalesnes vietas, kur atlikdavo savo apeigas, nes ne viskas stovykloje jiems patikdavo. Dauge-lio nuomone, folklorinės dainos, ritualizuotos sutartinės neišreiškia tikrosios pagonybės dvasios. Nepaisant to, vienu grupių atrasta nauja informacija grei-tai paplinta visame kultūriniame lauke (kurio ribos yra labai dinamiškos), viskas išbandoma, pamėginama patirti ir perteikti. Bendra visiems jiems yra poreikis pajauti protėvių kultūrą, ieškant individualaus sąlyčio su aplinka: tobulinti savo dvasines galimybes.

7. Muzikinė išraiška

Analizuojamoji subkultūra – meno kūrybos sfera, todėl meno kūrybą lai-kytume vienu esminių jos simbolinių tekstų. Mums rūpėjo, kaip metalistų idėjos perteikiamos dainų teksta-ais bei muzikine išraiška: „Bliakas savo idėjų turi. Tai yra tamsi muzika. Muzika turi būti juoda, pilna neapykantos, žodžiai turi būti pikti...“ (grupė „Vaizbūnai“). Gal šias idėjas galėtume laikyti klasi-kinėmis, juolab kad jos akivaizdžios ir metalistų koncertuose bei festivaliuo-se? Tačiau pažvelgus iš arčiau buvo matyti, jog kiekviena grupė, grojanti, pavyzdžiui, *pagoniškąjį metalą*, kūrė savitą simbolinę pagonybės sampratą ir atitinkamą jos išraišką.

Pagoniškojo metalo subkultūra, ieškodama šiuolaikinių išraiškos formų se-nojo pasaulio dvasinei pajautai atskleisti, remdamasi savo ištakomis – roko pagrindais, akumuliuoja ir naujausias šiuolaikinio kultūros bei meno avangar-

¹⁴ 2000 m. birželio 24 d. Žygeivių organizuota Rasos šventė prie Budelių piliakalnio.

¹⁵ 2001 m. kovo 18 d. Vilkija. Prigimtinio tikėjimo bendrijos „Romuva“ Kauno grupės Pavasario lygiadienio šventė ant Vilkijos piliakalnio. 2002 m. rugsėjo 20 d. Kulautuva. Prigimtinio tikėjimo bendrijos „Romuva“ Kauno grupės Rudens lygiadienio šventė, rengta ant Tamaros kalno.

¹⁶ Mūsų pažįstamus respondentus teko sutikti 1998, 1999, 2000 metais. Prigimtinio tikėjimo bendruomenės rengtose stovyklose, 1999 m. Jorės šventėje Molėtuose. Jie taip pat dalyvavo Rygos r. Araišiuose surengtoje tradicinėje „Baltų bendradarbiavimo talkoje“ (1999 m. liepos 23 – rugpjūčio 1 d.), į kurią mokytiis lietuvių bei latvių kalbų susirenka besidomintis etnine baltų kultūra jaunimas iš Lietuvos ir Latvijos. Stovykla organizuojama pakaitomis Lietuvoje ir Lat-vijoje.

do idėjas – nuo folkloro iki kompiuterinės muzikos. Pagoniškajai pasaulėžiūrai išreikšti greta elektrinių šiam žanrui įprastų instrumentų kartais naudojami liaudies instrumentai. Liaudies instrumentui suteikiamas simbolinio etninės kultūros dvasinio archetipo reiškėjo vaidmuo. Tokių simbolių ieškoma ir gamtoje bei ritualuose.

Kanklių panaudojimą metalo kompozicijoje respondentas apibūdino šitaip: „Kanklės naudotos siekiant perteikti tą jausmą: kaip jautėsi tas žmogus, kuris buvo ten ir taip šnekėjo. Kanklės nuspalvino spalvomis visą tą laiką. Ten negalima buvo apsieiti be kanklių“ (Indra). Kito respondento savos kūrybos apibūdinimas: „Muziką grupė atlieka ir gamtos sukurtais instrumentais – akmenimis, vandeniu <...> Skamba kaip folkloras. Ne tas, kurį galima išgirsti ansambliuose, bet... sunku apsaityti, meditacinis iš dalies“ (Austra).

Kitos grupės pateikė kitokius *pagonybės* meninės išraiškos būdus. Jie vardijo jų mėgstamas paplitusias *trash, death, black, doom metalo* pakraipas, kurias įdomu originaliai interpretuoti kartu su pačių sukurtais pagoniškos filosofijos tekstais¹⁷. Tarp tokių – grupės „Vodanas“ tekstas „Į pagonių žemę“:

„Senieji ritualai atgimsta / Kraujo aukos girdo žemę. Tamsūs šešėliai žaidžia ant kraujuotų rankų / Niūrūs debesys praveria pilnaties liūdesį / graudus verksmas kylančio vėjo gamtos tyloje / atsiveria durys ir prabunda praeities dvasia... / Pasigirsta tyliai šnabždantys balsai / Prasmenga viskas, kas man trukdo / Liūdna rauda nuskamba išdidžiai / Kilimas didingais laiptais į Pagonių Žemę“ (grupė „Vodanas“).

Iš metalistų kultūrinio lauko kylančioje pagoniškos orientacijos meninėje kūryboje gausu teatralizacijos elementų. Meninei idėjai išreikšti gali būti kuriami praeitų amžių sceniniai kostiumai – apsiaustai su gobtuvais ir kitokia atributika.

„Labai daug dėmesio skiriame pasirodymui. Tai, kas vyksta scenoje, žmones sujaudina. Aš tikiu tuo. Scenoje mes apsirengę senoviniais rūbais. Žmonės rengiasi kaip senovės kariai: šarvais, senoviniais papuošalais, apsijuosia senoviniais diržais. Naudojame ugnį. Parodome mūšį, pergalę. Tai yra kaip šventė, kur žmonės tiesiog džiaugiasi pergale“ (Indra).

Šiuolaikinės fragmentiškos kultūros kontekste originaliai atrodo grupės „Sala“ archajinės kultūros estetinių archetipų paieškos. Vengdamas įprasto metalistų stereotipo ir suvokdamas savo idėjų kaitą, grupės lyderis metalistų ideologiją laikė savo istorine praeitimi. Tačiau klasikinio roko tradicijos jų asmens stiliuje įbrėžė maišto prieš kultūrinius trafaretus ženklą ir metalo muzikos *undergroundo pagonišku* menų festivaliai tapo jų saviraiškos erdve. Grupės lyderio nuomone, „Sala“ visuomet yra „Sala“ ir tegali būti priskirta pati

¹⁷ Vakaruose kumyrai buvo švedų grupė *Bathory*, po 1988 m. dainavę karingus tekstus apie vikingų kovas, o 1990 m. lėtu melancholišku *doom'u* garbine Odina.

sau. Muzika jiems – ne siekimas išmokti groti pagal esamus stilistinius šablonus, o sugrąžinti muzikai pirminę meno paskirtį:

„Nori daryt ne meną tą vadinamą – tas menas yra <...> kažkokia fikcija ar fantazija kažkokia, ar aukštas menas ar žemas – nesvarbu <...>. Senais laikais <...> laukiniai uolaj mamutą kažkokį ar briedį nupiešdavo ne tam, kad paskui susėstų visi ir grožėtusi juo – tikrai ne tam piešdavo. Jis piešdavo tą mamutą ir briedį, kad paskui, supranti, jį sumedžiotų ir kad ta gentis jo gyventų. Norisi kažkaip tai daryti su ta intencija. Tie visi dalykai, kuriuos mes vadiname menu, yra aklavietė <...> [Pasak respondento, grupės idėja yra transas.] Keista kažkokia sąmonės būseną bent trumpam <...> kasdienių minčių sustabdymas“ [Tokias meditacijas grupė pristatė *pagonišku* menų festivalyje „Mėnuo Juodaragis“. Respondentas teigė, jog jų muzika] „daroma ne įrašams“. „Dabar muzika ar kitas menas daromas parduoti, ko taisykim, senais laikais tikrai nebuvo... Na, darom dėl savęs ir tikrai negalvodami apie kitus žmones, jiems patiks – nepatiks“ (Vėjopatis).

Mūsų herojus, pasinėręs į ezoteriką, mistiką, magiją, filosofiją, pavadino savo gyvenimo būdą ir kultūrinę erdvę savosios muzikinės grupės vardu – Sala. Tai požiūrių, jausmų, tikėjimų sala, kupina vienatvės ir ironijos. Ją galima suvokti daugybe pasireiškimų, bet svarbiausia yra laisvė, kai nėra fiksuotų vertybių, kurių vis dėlto ieškoma ezoterinės literatūros tekstuose.

Pagonišku menų festivaliuose „Mėnuo Juodaragis“ meninės kompozicijos buvo kuriamos ir kompiuterinėmis technologijomis. Elektroninių garsų meditacijos kūrė visai kitokią – ramią ir introvertišką atmosferą, tarsi stabdė šventės dalyvių šėlsmą. Buvo įdomu stebėti melancholiškai nuteiktus „agresyviuosius“ metalistus.

Pagoniškojo pasaulio meninei vizijai sukurti pasirenkami praeities herojinę dvasią išreiškiantys simboliai, susiejami į vientisą imanentišką subkultūros simbolinį pasaulį, išreiškiamą per kultūros praktiką. Meno kūryba dėl savo prigimtinės savybės perteikti ypatingą estetinę pajautą laikytina vienu iš subkultūros sakralios erdvės formavimo būdų. Muzikos kūryba čia panaši į simbolinius ritualus, žyminčius ryšį su archajiniu pasauliu, dvasinių archetipų paieškas.

8. Jaunimo metalinio *undergroundo* žaidybinė praktika

Toliau mėginsime aprašyti stebėtų metalo muzikos festivalių atmosferą, kuri akivaizdžiai rodo žanrinius šios bendrijos savitumus.

Ką reiškia subkultūros žanras¹⁸? Įprasta žanro sampratą taikyti menui. Tačiau metalistų bendrijoje akivaizdžiai nutrinama riba tarp meno ir gyvenimo.

¹⁸ J. Fornäs teigia, kad „stiliaus ir žanro konceptai siejasi ne tik su išoriniais estetiniais artefaktais, bet ir su individualiomis bei kolektyvinėmis gyvenimo formomis, subkultūromis bei kultūriniais identitetais“ (Fornäs 1995: 179).

mo. Pasaulėžiūra išreiškiama per muziką, sceninę išraišką, bendravimą, kuriamą aplinką. Susidaro bendravimo ratas, kuriame pagal žanro taisykles formuojamas bendrijos įvaizdis. Visas šis kultūrinis laukas, apimantis meno kūrybą ir kasdienybės bendravimą, kultūros veiksmus, pomėgius, etiką bei estetiką, yra individuali kūryba, privati erdvė ir moralė.

Aprašydami metalo muzikos festivalius, nesileisime į muzikinę analizę, kad ir kaip ji būtų įdomi, nes reikalinga speciali kompetencija. Mus domina kultūrinio žanro savitumai. Pradžioje aptarsime tradicinį metalistų festivalį „Death Comes“ (*Mirtis ateina*)¹⁹. Ką reiškia šis pavadinimas? Jis gali reikšti daug ką, tačiau mažiausiai jis reiškia tiesioginę aplinkos pajautą. Greičiau atvirkščiai – simbolinę asmens ir visuomenės sąveikos hiperbolę, žaismingą kaukę, originalią estetinę išraišką. Tai vienas iš daugelio šios kultūrinės erdvės simbolių, įgyjančių prasmę bendroje subkultūrinio teksto struktūroje. Aprašydami naudosisime šifruotą filmuoto vaizdo medžiagą.

Ekspresyvioji publika

Kameros objektyvas nukrypo į šalę, ir pagaliau mes matome tai, ko tikėjomės – juodą, metalu puoštais odinių striukių rankogaliais, ilgaplaukę, ekspresyvią publiką. Nors buvo pati renginio pradžia, atrodė, kad visi jau buvo gerokai įkaitę. Metalistai grūdosi arčiau scenos, sukdamiesi skriejo ilgi plaukai, svaigo galvos. Azartiškiausi stengėsi užlipti ant scenos, tačiau apsauga juos stūmė atgal, suteikdama veiksmui dar didesnę ekspresyvumą. Dalyviai žaidė ir dūko. Vienam kitam, nepastebėtam apsaugos, pavykdavo išokti į *metalistų* glėbį. Nukristi nebuvo kur, skraiduoklį sugaudavo ištiestų rankų miškas. Vėliau sužinojau, jog ši pramoga vadinosi *stage diving*.

Salėje, kaip ir visame *undergrounde*, karaliavo vyriškoji visuomenės dalis. Gal jie labiau mėgsta žaisti? Jų įvaizdis ne vienam ateiviui būtų sukėlęs nepasitikėjimą dėl baugios juodos „metalinės“ ekspresijos ir atributikos.

Žanro ženklai

Stebėjome klasikinį žanro pavyzdį – efektingai riaumojantį vokalistą. Taip išriaumoti retai kam pavyksta. Balsas buvo panašus į laukinio žmogaus emocijų išraišką. Publika tai priėmė audringai. Ilgi plaukai lipo prie prakaituotų veidų, plaukė nuo alaus, garso ir fizinės ekspresijos pablūdę žvilgsniai. Buvo reikalaujama dar garso, vaizdo, idėjos, to įvaizdžio, kuris padėtų regėti savas vizijas šviesomis nuspalvintoje scenoje. Veiksmas panašėjo į spektaklį, kurio

¹⁹ 1988 m. lapkričio 14 d. Vilnius. Jaunimo meno lygos klubas „Kablys“. Tradicinis metalo muzikos festivalis „Death Comes“.

herojus buvo vaikinai iš gatvės. Taip teigdami parodome kultūros žanro estetinius savitumus. Tai jokių būdu nereikia, kad kiekvienas šio kultūrinio veiksmo dalyvis atitiko šį modelį. Prie scenos rymojo kelios merginos ir vaikinai, kurie, nors ir buvo ilgaplaukiai, atrode, nebuvo nusiteikę šėlti. Jie paprasčiausiai klausėsi muzikos.

Scenoje keitėsi stiliai. Grojo lyrišką, nelabai greitą, tylų metalą. Tačiau tai buvo graži apgaulė, tykus išėlinimas į kultūrinį lauką. Ilgaplaukis vokalistas išbėgo į scenos aikštelę poilgiais, šniūreliais suvarstytais odinukais, juoda palaidine, ir, įsitvėręs abiem rankomis į mikrofono stovą, galvą sukdamas virtuosiškai pagavo naują gitaros ritmą. Tai išjudino publiką, įmetė į bendrą šėlsmo atmosferą. Atlikėjas išlaikė riaumojančią manierą, kaitino ekspresyvu. Metalistai šėlo, jojo vienas kitam ant pečių, džiaugėsi. „Tamsiujų jėgų“ pasaulis sėmėsi energijos iš savo aplinkos.

Naujumo bendram koloritui suteikė grupė iš Latvijos. Atrodo, jog ji kūrė viduramžių karių įvaizdį, sumaišytą su folkloro ir šiuolaikinio metalisto simbolikos fragmentais. „Lietuviai ir latviai – mes vieno kraujo!“, – šūktelėjo vokalistas. „Sieg Heil!“, – atsklido iš salės galo, kur būriavosi dėmėta chaki spalvos uniforma ir juodais suvarstytais odinukais pasipuošę skinai. Čia dar viena kultūrinė citata, dažnai užklystanti į analizuojamos subkultūros lauką.

Vokalistas ypač puikiai valdė publiką. Jo apsiaustas plaikstėsi sulig kiekvienu rankos mostu, kuriam, atrode, pakludavo salė. Publika siautėjo. Kamera nutvėrė į savotišką ritmišką katarsį įpuolusį žmogų – sunku suprasti – merginą ar vaikiną. Pagaliau – finalinis šou: vokalistas švysteli virš galvos knyga, simbolizuojančią Bibliją, ir „perkerta“ ją kardu.

Kitoje grupėje už elektrinių vargonėlių išvydome merginą. Jų šioje terpėje mažuma. Merginos dažniausiai turi muzikinį išsilavinimą ir taip įgyja autoritetą tarp grupės narių. Tačiau, respondentų manymu, *metalinei* idėjai reikšti jos netinkamos. Teko girdėti net tai, jog muzikinis išsilavinimas trukdo laisvai interpretuoti, jog turintieji muzikinį išsilavinimą groja pagal taisykles, neatitinkančias *metalinio undergroundo* kultūrinės pajautos. Šį kartą riaumojo ilgaplaukis būgnininkas. Kai jis virtuosiškai pagavo būgnų ritmą, skraidindamas ilgus šviesius plaukus, buvo panašus į šamaną ir, atrode, jog gali prišaukti dvasias. Ant marškinėlių puikavosi pentagrama – ratas su penkiakampe žvaigžde – įprasta visiems suprantama simbolika. Šviesiaplaukis gitaristas odinėmis šonuose raišteliais suvarstytais kelnėmis demonstravo iki pusės nuogą kūną. (Vis dažniau šiandieninėje metalo scenoje muzikantai nusivelka odines striukes.)

Kamera užfiksavo prie būgnų sėdantį dar vieną „šamaną“, kryžminėje šviesoje besiplaikstančius jo plaukus. Veiksmas vyko toliau. Žanrą prisodrina svečiai iš Suomijos. Jie atrode ypač šventiškai, – atstovavo metalo įvaizdžio klasikai. Pro spalvotas šviesas ryškėjo ekspresyvios gitaristų manieros. Pasi-

puošusio juodu odiniu kostiumu šniūreliais suraišiotais rankogaliais, prie juosmens kabančiomis grandinėmis, vokalistos rankos gniaužė mikrofono stovą. Greta – individuali stilistinė interpretacija – į keletą dešimčių kasyčių supinti gitaristo plaukai...

Energija po truputį blėso, kampuose daugėjo sėdinčių ir ramiai gurdžiojančių alų. Išeidami palikome pasieniais čia pat ant grindų snaudžiančius *metalistus*, neišlaikiusius vakaro įtampos.

Apibendrinant svarbiausia pažymėti, jog tai yra jaunimo muzikinis *undergroundas*, priešingas meno elitiškumo, įprastos kultūros etikos sampratoms. Jo kūrėjams svarbiausia rasti savus filosofinės sistemos estetinius išraiškos principus, sukurti savo kultūrinį herojų. Ekspresija būdinga visam subkultūros laukui, kuriame neabsoliutinama, tačiau dažnai sutinkama krikščioniškojo pasaulio, suprantamo kaip vyraujančios visuomenės etikos, neigimo dvasia.

Iš metalistų subkultūros lauke išsiskiria „masės“ ir subkultūros kūrėjai. „Masės“ – tai labiau metalo muzikos fanai, kuriems, anot respondentų, „svarbu patriukšmauti, užsiauginti ilgus plaukus ir demonstruoti metalisto įvaizdį. Ten nėra jokios pasaulėžiūros“. Metalistų subkultūros avangardas – idėjos puoselėtojai, naujovių ieškotojai, siekiantys pakeisti pasaulį jų savitai suprantamo dvasinio tobulumo linkme.

Skirtingų kultūrinių formų sąlytis pagoniškuju menų naktyse

Kitas mūsų stebėtas jaunimo muzikos festivalis – „Mėnuo Juodaragis“ skirtas *pagoniškiems* menams²⁰. (Jis tradiciškai vyksta kokio nors tolumo kaimo klube, į kurį suvažiuoja miestiečiai). Festivalis pasižymi avangardiniais ieškojimais. Iš ko ir kaip čia buvo kuriama *pagoniškoji* erdvė?

Pastebėjome, jog anksčiau pateiktos (remiantis *Death Comes* duomenimis) vienalytės *metalinės* stilistikos įvaizdis pasikeitė. Į įprastą šiai bendrijai stilistiškai vieningą ir estetiškai reikšmingą kultūrinį tekstą (juoda odinė metalu kaustyta apranga, ilgi plaukai, metalinis gitarų gausmas, riaumojantis vokalas) įsipynė ir kito kolorito simbolika: muzikinės meditacijos, kardai ir viduramžių karžygių apsiaustai, klasikiniai ir lietuvių liaudies instrumentai, folkloro tekstai, šamanistinės apeigos, runų meditacijos, paskaitos kosmologijos, lietuvių mitologijos bei folkloro temomis. Čia veikė simboliai, surinkti iš įvairiausių tautų mitologijų, skirtingų kultūrinių tekstų bei asmeninės pajautos.

Roko muzikos ir folkloro sandūra. Festivalyje „Mėnuo Juodaragis“ Sudeikiuose stebėjome skirtingų kultūros tradicijų – roko muzikos (bei estetiškos išraiškos) ir folkloro – sandūrą. Į šventę buvo pakviesti svečiai – folkloro grupė, įliejusi į *pagoniško metalo* naktį kitokią stilistiką. Už miestelio paežerėje ji atliko

²⁰ Stebėti 1999 m. gegužės 1–2 d. Molėtų r., Verbiškėse, 2000 m. rugpjūčio 25–27 d. ir 2001 m. Utenos r., Sudeikiuose vykę tradicinio jaunimo muzikinio *undergroundo* festivaliai „Mėnuo Juodaragis“.

Ugnies apeigas. Panašiose apeigose teko dalyvauti daugelyje kalendorinių švenčių, kurias rengė folkloriniai jaunimo ansambliai bei senovės baltų tikėjimo bendrijos. Tačiau šį kartą vienalytis estetinis apeigų koloritas išsiskyrė į skirtingus vaizdinius, skirtingas pasaulėjautas, simbolių ir apeiginių veiksmų sampratą. Susikibę rankomis apie šventąją ugnį ėjo ratu folkloristai ir *metalistai pagonys* – dvi priešingos praeities pasaulio vizijos bei išraiškos. Išpūdingai atrodė juodos odinės, metalu puoštos ir baltos romantiškos folkloro simboliškos sąlytis prie bendro aukuro.

Ugnies apeigos. Temo, kai užgrojo kanklininkė. Apeigų kūrėjų manymu, „ugnis išsižiebia, kuomet prabyla senovinis instrumentas – kanklės. Ugnies išiebigimas – tai kūrybos pradžia. Žodis „kurti“ turi dvi reikšmes – išiebigti ugnį ir kurti pasaulį. Uždegus Ugnį, į ją buvo kreiptasi pasaulio tvėrimo giesmėmis.

*Tradicionis jaunimo muzikinio undergroundo pagoniškujų menų festivalis „Mėnuo Juodaragis“.
Ugnies apeiga. 2000 m. rugpjūčio 25–27 d. Utenos r. Sudeikiai. E. Ramanauskaitės nuotr.*

Baltu nuometu apsigaubusi, XIII a. stiliaus drabužiais vilkinti moteris prie aukuro patiesė baltą austinę rankšluostį, ant jo padėjo duoną ir apeiginių gėrimo indą. Apeigų vedėjas papasakojo apeiginių veiksmą, kurio pagrindas – apeiginių sutartinių giedojimas, nes, anot vedėjo, jos yra stipriausia lietuviškų ritualų muzika, dinaminė meditacija. Permestas simbolinis tiltas per istorinį laiką: „Kai buvo Ramuvų stovykla <...>, mes atšventinom tą vietą. Aukuras užkurtas gal po keturių, gal po penkių šimtų metų“ (Tomas).

Ritualiniais šokiais ir sutartinėmis buvo sukurtos simbolinės apeigos, kuriomis buvo siekiama čia ir dabar įkūnyti senosios kultūros pajautą.

Kitos pagonybės spalvos. 21 val. 18 min. buvo pradėta kurti kita atmosfera. Jos idėjos bei meninė išraiška buvo priešinga aukščiau aprašytam ritualui.

Tradicinis jaunimo muzikinio undergroundo pagoniškujų menų festivalis „Mėnuo Juodaragis“. Metalo muzikos koncertas. 2000 m. rugpjūčio 25–27 d. Utenos r. Sudeikiai. E. Ramanauskaitės nuotr.

Mikrofoninis balsas skelbė pasaulio pabaigą. „Gera tik šiandien, rytoj bus karas. <...>. Paslaptingu laiku susitiko dvi jūros, neaprepiamos žvilgsnio. Susirinko stipriausi, visi kas karaliauja“. Kalbėjo apie kalavijų nukirstas archajiškas pranašystes, magiškus skaičius, besikaupiančią įtampą, kuriai sprogtus liejasi karšta geležis. „Tai paskutinis karas“. Nuskambėjo birbynės melodija, susipinanti su melancholiškais elektroninių instrumentų garsais, lydima tartinės interpretacijų.

Atmosferai grotesko suteikė ritmiškai pagal žanro taisykles mindžikuojantys metalistai, tradiciniu galvos sukiniu išreiškiantys pritarimą sceniniam veiksmui. Būgnininkai mušė šamanistinį ritmą, pro elektroninių vargonėlių gaudesį buvo girdėti skiemenuojant „svas-ti-ka“ ir „juodas kelias“. Muzikantai kaitino aistras. „Viens du trys“, – kvietė dalyvius skanduoti, „Lie-tu-viai“ <...> „Ar jūs matot, kaip kraujuoja ragana? Ar jūs regit, kas žudė Krivius? Kas vartė šventus akmenis? Kas mano protėvius palaidos? Kas norėjo nukirpti mano motinai plaukus?...“ – pro būgnų meditacijas veržėsi rauda. „Tai buvo jie – su kryžium!“ Rauda pereina į griežtą ritmą „Hei-hei-hei, eisim broliai į kovą“, – skandavo solistas, pritardamas sau būgnu, gaudžiant elektriniams vargonams. „Viens-du-trys...“, – pritarė salė..., – „Liejasi kraujas...“ Čia veikė savos vertybės ir sava estetika.

Į pagoniškus menus įsiterpė džiazio improvizacijos, liaudies dainų interpretacijos. Buvo eksperimentuojama žanro estetika: iš metalinio girgždesio išsilies į liaudies dainos motyvą, atlikėjo balsas vibravo elektroninio garso tėkmėje, išsigrynino ir jau buvo galima atpažinti „Oi ant kalno ant aukštojo, stovi

balta karūnėlė...“ Improvizacijas tęsė kompiuterinė muzika su fone skaitomais „apokaliptiniais“ tekstais.

Kitos dienos repertuarą sudarė lietuvių liaudies folkloras. Specialistai pasakojo apie lietuvių liaudies sutartines, iliustruodami pasakojimus brolių Juškų XIX a. užrašytomis dainomis. Pasidalyta prigimtinio tikėjimo idėjomis su šios bendruomenės vadais. O naktis vėl buvo skirta metalistų pagoniškosms interpretacijoms.

1999-ųjų festivalyje susipažinome su dar vienu simbolizmu – *runų magija*. Tai daugelyje rašytinių šaltinių interpretuojama archajinės kultūros ženklų skaitymo ir jų naudojimo magijos tikslams praktika. Jaunimui tai žmogaus galimybių, grindžiamų intuicija ir valia, ieškojimai.

„Runų negalima mokyti iš knygų, jų veikimą turi patirti pats...“ [Kiekviena runa turi savo grafinį simbolį ir į jį panašią kūno pozą. Runos yra išrėkiamos, išdainuojamos priklausomai nuo tikslo ir intensyvumo. Vienos jų yra agresyvios, todėl turi būti] „išrėkiamos galingai, aštriai, smogiamai, kad atitiktų prasmę“. [Yra ir švelnios meilės, seksualinio žadinimo, likimo, arba dangiškosios apsaugos, kūrybinių jėgų žadinimo, šamanistinių kelionių aplink žemiškąjį ir dangiškąjį pasaulį runos]. „Vienos runos pakelia, kitos nužemina, o kitos balansuoja energiją“. [Visi žmogaus gyvenamojo pasaulio išgyvenimai ir poreikiai užkoduoti runų simboliuose ir per valia valdomus praktinius veiksmus jie įgyja poveikio energetiką]. „Magija yra keitimo mokslas susietas su valia. Valia nukreipiama, ir tu darai keitimą“ (Vėjopatis).

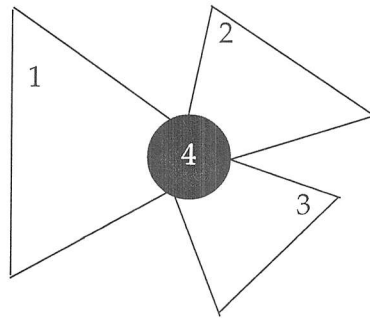
Šiuo atveju nesvarbu, kurios kultūros mitologijos šaltiniuose išlikę pamėnėjimai apie runų magiją. Svarbiausia – susigražinti patį žmogaus sugebėjimą valdyti aplinką. Čia bene originaliausia šiuolaikinės neopagonybės kultūrinė idėja, padedanti apčiuopti neopagoniškosios kultūros ieškojimus.

Šamanistiniai maginiai veiksmai, perkelti į sceną, padeda kurti estetinį *pagomybės* pasaulį. Idėjos hiperbolizuojamos meniniais simboliais. „Šiąnakt mes nubrėšime ratą, šiąnakt mes ištarsim vardus!!!! Nakties varpaii...“ – šaukė į mikrofoną ritualinį tekstą solistas melodingai zvimbiant gitaroms. Tas šauksmas plūdo energija ir metė ją į aplinką kaip valingą maginį veiksma. Gal čia ir slypi pagoniškoji mistika, asmeninė apeiginė runų magijos patirtis?

„Mėnuo Juodaragis“ parodė kultūrinės erdvės, išreiškiančios praeities kultūros refleksijas, daugialypumą. Čia susiliejo įvairios estetiškos meninės išraiškos. Ar kiekvienas, atlikęs improvizacijas ar originalias instaliacijas, skaitęs paskaitas apie prigimtinių lietuvių tikėjimą arba dainavęs sutartines pritariant kanklėmis, laikytinas metalistu!? To klausiamo šiek tiek ironiškai. Tačiau šio dalyvių įvairovės fakto negalime palikti be dėmesio. Jis rodo kultūrinio lauko kūrėjų ieškojimus, siekiant įvairiapusiškai pateikti ir susieti į vieną pagoniškujų menų idėja, skirtingus mąstymus, matymus, autoritetus. Kultūrinės idėjos, kurią simboliškai pavadinome *pagonybe*, interpretacijos ir estetika sudarė įvairiaspalvį vaizdą. Sukurta estetiško žaidybinio tikrovės virto uždaro rato žmo-

nių pasaulėžiūrinių ir meninių diskusijų, įprasmintų daugybe ritualų, vieta. Praeities kultūros refleksijomis pagrįsto pagoniškojo pasaulėvaizdžio įprasminimo būdas – ritualinė praktika, esanti bene viena reikšmingiausių papročių kultūros archetipų. Ritualams suteikiamos ypatingos estetiškos formos, žymnios subkultūros žanro savitumus.

Šie fragmentiškai pateikti aprašymai, pasaulėžiūriniai apmąstymai, istorijų pasakojimai, naujos gyvenimo praktikos ir patirtys, meniniai tekstai, ritualai ir jų simbolika rodo kultūrinių laukų sąveiką, bandymus susieti skirtingų prasmų ir stilių kultūros citatas į vieningą reikšminį kultūrinį tekstą, atskleidžiantį šiuolaikinę neopagonybės sampratą. Kultūrinio lauko formavimosi pobūdis pavaizduotas 2 paveiksle.

2 pav. Eksperimentinis jaunimo pagoniškosios subkultūros formavimosi pobūdis festivalyje „Mėnuo Juodaragis“:

1 – metalo muzikos tradicijos ir naujovės; 2 – folkloro tradicijos; 3 – elektroninės muzikos eksperimentai; 4 – neopagoniškosios jaunimo subkultūros, išaugusios iš klasikinio roko tradicijų, kultūrinė erdvė, pasižyminti kultūrinių idėjų samplaika.

9. Įvaizdžio estetiškas tikslas ir pasaulėžiūra

Eksperimentinėje žaidybinėje praktikoje formuojamas kultūrinio herojaus paveikslas. Subkultūra mėgsta žaisti kultūriniam žanrui būdingu įvaizdžio nihilizmu ir simboliu agresyvumu per ekspresyvią muzikinę išraišką, juodos spalvos kultą, autentišką puošybą.

Jaunimo muzikinio *undergroundo* grupių įvaizdžio ir pasaulėžiūros analizė rodo, kad, nors įvaizdis pažymi kultūrinio identiteto kryptį, išoriškai jo giluminės reikšmės yra nepažinios. Atskirų grupių nariai, su kuriais bendravome 1998–2000 m., dažniausiai neigė visuomenės susikurtus metalisto, panko, pagonio stereotipus. Savo kultūrinę erdvę, sekdami klasikinėmis roko pasaulėžiūros tradicijomis, jie kuria alternatyvos kasdienio gyvenimo stereotipams

principu. Keičiantis laikui kinta idėjos. Modernėjančiame komunikacinių technologijų pasaulyje gyvenančiam individui būdinga migruoti skirtingose kultūros sferose, kaupti įvairią kultūrinę patirtį ir skleisti ją savo aplinkoje, ieškant naujų savęs ir aplinkos suvokimo galimybių.

Stebint kultūrinę išraišką *Death Comes* festivaliuose, iš kurių vienas čia buvo aprašytas, atrodo, jog subkultūros dalyviai kuria vieningą agresyvios ekspresijos įvaizdį. Juoda, odinė, ekscentriška ilgaplaukė metalu kaustyta stilistika, iš devintojo dešimtmečio pabaigos atėjusi kaukolių ir pentagramų simbolika atitiko įprastą „tarptautinių metalistų“ sampratą, šios muzikos dvasią. Herojai svaiginosi metaliniame gitarų triukšme, audringai bendravo su atlikėjais, kūrė savo įprastą žanro atmosferą. Pastarąją atitiko ir veiksmo vieta – apleistas sovietmečio Geležinkelininkų klubas su apgriuvusiais balkonais ir dar matoma ant sienų sovietinė simbolika. Kaip mums suprasti šį simbolinį tekstą?

Mums buvo įdomu, kokias reikšmes *metalisto* įvaizdžiui suteikia patys respondentai. Į giluminio interviu struktūrą įtraukėme pasaulėžiūros ir įvaizdžio sąveikos klausimą. Tarp jaunimo dominavo mintis, jog svarbu ne įvaizdis, o *pasaulėžiūra ir įsitikinimai*, nes daugelis įvaizdį daro dėl reklamos. Įvaizdžio reikšmes atskleidė ir atsakymai į atvirus anketos klausimus. Tarp šių atsakymų buvo ir ironiški, Pvz:

Kl. : *Ar manote, kad yra priežasčių, dėl kurių Jūsų kultūrinės bendrijos nariui svarbu kurti savo išorinį įvaizdį?*

Ats.: [Iš teigiamo ir neigiamo atsakymo respondentas pažymėjo teigiamą].

Kl. : *Jeigu atsakėte teigiamai, dėl ko taip padarėte?*

Ats.: Kad būtų daugiau anarchijos, chaoso, entropijos... Kam kitam?

Šis respondentas laiko save išėviu iš *metalistų undergroundo* kultūros, todėl jo argumentai mums ypač įdomūs. Matyt, savo įvaizdžiu siekia estetinio tikslo: išsiskirti iš aplinkos pabrėžiant savo požiūrį į , respondentų žodžiais, „pilką ir rutinos pilną kasdienybę“. Metalistų išorinio įvaizdžio simbolika atrodo gana agresyviai, gal todėl ir pasiekia reikalingą efektą, jaučiamą ir pačių *metalinio dizaino* kūrėjų.

Anketoje respondentų klausėme, ar jie pastebi ypatingą kitų visuomenės narių požiūrį į jų kultūrinę bendriją. Daugiausia buvo teigiamų atsakymų: toks požiūris jaučiamas. Teigiamai atsakusių respondentų buvo prašoma parašyti, kokia ta nuomonė. Vyravo atsakymai: „nusikaltėliai, banditai, valkatos“, arba „metalistai – ilgaplaukiai fanatikai, kratydami galvas netekę dalies smegenų“, ir pan.

Mūsų herojams išoriniu įvaizdžiu puikiai sekasi „išsakyti“ savo požiūrį į aplinką ir savo išskirtinę vietą joje. Gal iš tiesų šis įvaizdis yra ironiškas? Juo siekiama sukelti aplinkos reakciją, kuri ir įrodo tai, ką mums per interviu vieningai kartojo metalistai: aplinka pilka ir beidėjinė.

Kultūrinio identiteto problema yra sudėtingesnė, susijusi su pasaulėžiūros, kūrybos, reikšmių, kurios suteikiamos kultūrinei veiklai, analize. Pasta-

roji leidžia išvelgti ir po išorine įvaizdžio kauke slypinčią kitokio – gilesnio pasaulio kūrybą.

Pokalbiai su grupių nariais parodė kultūrinio lauko kūrybinius polinkius ir filosofiją, kuri simboliniame paviršiuje ne visuomet įskaitoma. Detalesnė kultūrinio teksto: simbolių, grupių pavadinimų, muzikos stilių, dainų tekstų, meninės išraiškos priemonių, aplinkos, kurioje vyksta sambūriai, subkultūros žiniasklaidos (žinų), jų radijo laidų, jaunimo rekomenduotos kultinės filosofinės literatūros analizė rodė *metalinio undergroundo* bendruosius požymius ir formavimą individualių pasaulėžiūrų, viena iš kurių – respondentų pavadinta *pagoniškojo metalo* pakraipa.

10. Subkultūros intencionalumas

Mums svarbios respondentų subkultūros gyvenamojo pasaulio pasirinkimo motyvacijos, taip pat jų gebėjimas aiškinti, analizuoti filosofinius, idėjinius bendrijos pagrindus. Giluminiame interviu, kurio fragmentus jau pateikėme skyrelyje „Ką reiškia *metalistas pagonis*“, atsivėrusias reikšmes tikrinome ir atvirais anksčiau pristatytos anketos klausimais. Tai mums padėjo dar kartą patikrinti subkultūros poreikį globalizuoti fragmentišką kultūros pasaulį, suteikiant jam egzistencines prasmes, siekiant jį suvokti ir paaiškinti.

Prieš nukrypstant į pasaulėžiūros sferą pabrėšime, jog daugeliui metalistų jų subkultūra yra laisvalaikio pramogų, kūrybinių – meninių potraukių realizavimo sfera, gyvenamojo pasaulio niša, kuriai skiriamas visas laisvalaikis, nesusaistytas jokiais oficialiais instituciniais ryšiais. Jiems svarbu „susieti muziką, poeziją, meną ir pramogą“. Tai yra „geras laisvalaikio leidimo būdas: muzika, pramoga, patirtis“. Tačiau bene svarbiausia yra bendravimas. Pasak respondento, „visų pirma ta bendrija – tai gerų draugų ratas, kurie, be bendravimo, girtuokliavimo :)“²¹ dar ir groja“.

Kokių prasmų savo kultūrinėje aplinkoje ieškojo respondentai? Pateiktieji interviu duomenys rodo, jog *pagoniškąjį metalą* grojančių grupių nariai priskyrė save etninės kultūros tradicijų tęsėjams. Viena iš bendrijos socialinių nuostatų – alternatyvumo gyvenamajai aplinkai išraiška. Ši modernios kultūros idėja įsipina į Vakarų jaunimo naujų kultūrinių įvaizdžių paieškų istoriją. Joje akivaizdi sąsąuka su modernaus meno kūrybos principais, tarp kurių – sustabarėjusių estetinių kanonų, meninės konjunktūros neigimas. Kaipgi visa tai atsispindi šiuolaikinių kultūrinių maištautojų motyvacijose?

Pateikiame atsakymus į klausimą „Kokia yra jūsų bendrijos idėja?“:

„Sunku apibrėžti vieną idėją, jos kiekvienam dalyvaujančiam daugiau asmeninės. Bendriausiai apibrėžia žodis – alternatyva. Alternatyva pasibjaurė-

²¹ :) – internetiniuose pokalbiuose priimtas ženklas, reiškiantis šypsena, juoką.

tinai dabartinei visuomenei, tikrųjų kultūrinių savos šalies vertybių atgaivimas ir puoselėjimas“.

„Tai žmogaus vidinio pasaulio vystymas, protestas prieš visuomenės normas, prieš vienodą mąstyseną...“

„Tai vieta išsikrauti kūrybiškai, pasipriešinimas žeminančiai žmogų oficialiai gamybinių mechanizmų sistemai, kova su banalumu ir asmenybės standartizacija. Taip pat – erdvė išlieti aroganciją, užslėptus seksualinius poreikius, galimybės svaigintis ir linksmintis“.

Respondentai, priskybę save *pagoniškosios* krypties *metalo* muzikos subkultūrai, šiuolaikinės visuomenės kasdienybės pasaulį vadina masine kultūra ir priskiria jai paviršutiniškumo, veidmainiavimo, komerciškumo bruožus. Tokiai visuomenei priešais pastatomi pačių sukurti kultūriniai modeliai. Respondentų tekstuose ryški orientacija į savaip suvokiamą ikirikriščioniškąją etiką, kurios taisyklės nurodo prigimtis žmogaus, esančio gamtos dalimi. Pateikiame anketos fragmentą ir keletą būdingiausių atsakymų:

Kl.: *Ar galėtumėte pasakyti, kad Jūsų kultūrinėje bendrijoje egzistuoja sava pasaulėžiūra arba dvasinės vertybės? Jeigu atsakėte teigiamai, paminėkite jos esminius aspektus:*

„Pagoniška pasaulėžiūra – žvilgsnis į pasaulį toki, koks jis yra – gražų ir žiaurų. Nacionalizmas. Savotiški dvasiniai ritualai. Daugybė energijos. Draugiškumas ir nematerialiniai žmonių santykiai, savitarpio supratimas. Daug alaus“.

„Žmoniškumas, tolerancija, veiklumas“.

„Praeities pažinimas ir bandymas pritaikyti archajinio mąstymo elementus šiandien“.

„Ikirikriščioniškos Lietuvos kultūrinis palikimas“.

„Susitapatinimas su gamta, savo krašto praeities pažinimas (archajinės visuomenės mąstymas)“.

„Tai bus grynai asmeninio pobūdžio atsakas. Į gyvenimą stengiuosi žiūrėti taip, kaip žiūrėjo žmonės, gyvenę X–XII a.: bandau suprasti, kas yra Garbė, Dora, Darbštumas, Tikrumas, Ištikimybė, Pagarba viskam, kas buvo gerbiama daug amžių iki mūsų“.

„Nuoširdumas. Alus. Nesavanaudiška savitarpio pagalba. Pagarba. P pinigai ir pilnas nėra vertybės. Tam tikras vyraujantis familiarumas“.

„Materialinių vertybių nesureikšminimas, savitas humoro supratimas“.

Kl.: *Ar galėtumėte pasakyti, jog Jūsų kultūrinės bendrijos vertybės skiriasi nuo vyraujančių visuomenėje? Jeigu į ankstesnę klausimą atsakėte teigiamai, prašytume paminėti skirtumus, kuriuos Jūs jaučiate.*

„Kitokie santykiai tarp žmonių, kitokia vertybių sistema: pasitikėjimas daug didesnis, nėra to šiuolaikinio susvetimėjimo. Visi žmonės, ypač mano grupėje, yra man ir broliai“.

„Čia nėra banalumo, melo, apgaudinėjimo, žmogaus būtis čia turi kitą prasmę nei vien darbas – šeima – darbas. Nėra krikščioniško veidmainiavimo ir žmonių išnaudojimo. Čia priimtinos daugelis idėjų... Noras kovoti ir nesusitabarėti“.

„Nepriėmimas religijos, apolitiškumas, tabu neigimas ir tariamų vertybių nepriėmimas“.

„Tolerancijos siekimas, materialinių vertybių nesureikšminimas, išskirtiniai muzikiniai pomėgiai“.

„Didesnė tolerancija bendrijos viduje vienu kitoms, bendrijos jausmas, kreivas požiūris į popkultūrą“.

„Požiūris į patį žmogų“.

„Pagonybė, bendra muzikinė pasaulėžiūra“.

„Ar išskydėlių, parsidavėlių veidmainiška visuomenė, kuri vadovaujasi dirbtinėmis pseudovertybėmis, galėtų iš tikrųjų paaiškinti aukščiau išvardintų žodžių apie garbę, tikrumą, pagarbą istorijai prasmę?“

„Visiška laisvė, ateizmas, kai kurių nusistovėjusių normų nepaisymas“.

Pavyzdžiai atskleidžia daugybę asmens konfliktų su aplinka, taip pat rodo kultūrinių idėjų generavimą bendraujant tarpusavyje, atskleidžia etines orientacijas. Šią etinę struktūrą subkultūros kūrėjai įvelka į simbolinį žanrinį rūbą, kitaip tariant, užsideda kaukę, tampančią simboliniu socialinių problemų sprendimo būdu.

Subkultūros fenomeno analizė rodo modernėjančio kultūros pasaulio unikalumą, pasireiškiantį kultūrinių nišų kūrybos būdu: gyvenamosios tikrovės estetizacija, kuriai būdinga žaidybinė ritualinė forma ir simbolizmas.

Mūsų herojai siekia realizuoti save pagal kitokius moralės bei estetikos principus sukurtoje gyvenamoje tikrovėje. Ši tikrovė mums pasirodė panaši į eksperimentinę subkultūros laboratoriją, kurioje nuolat vyksta egzistencinės diskusijos: kaip geriau šiame pasaulyje gyventi? Kas jame yra tiesa, o kas melas? Unikalu tai, kad nauja tikrovė iš tiesų bandoma kurti vadovaujantis *undergrounde* žinomu devizu „pasidaryk pats“. Šis kūrybos principas nurodo sociokultūrinių įtampų sferas: asmens savirealizacijos poreikį, savo asmenybės sureikšminimą neigiant, pasak respondentų, „pilką kasdienį pasaulį“.

Ypač ryškus yra poreikis būti bendrijoje. Šioje kamerinėje mikrovisuomenėje egzistuoja visi socialiniai ryšiai. Čia yra ir lyderiai, kūrėjai, ir masės. Tie, kurie, kuria ir tie, kurie jais žavisi. Kiekvienas čia užima savo vietą pagal galimybes ir prisiimtus įsipareigojimus. Bendrija socialiai reikšminga, nes orientuota į bendrą pomėgį, vienijančią idėją, natūralų bendravimą. Visa tai suteikia dvasinio saugumo jausmą, įprasmina ir sureikšmina veiklą.

Metalistai pagonys motyvuoja savo pasirinkimą kaip kūrybiškesnio, įdomesnio, dvasiškai kilnesnio tarpusavio bendravimo kūrybą, kaip galimybę sukurti alternatyvius įprastiems – šaltiems ir beprasmiams – bendravimo principus, kaip idėjos primatą prieš pragmatinės naudos siekimą.

Susikurti savo rekreacinę zoną sociokultūrinių įtampų lauke yra viena iš šiuolaikinės kultūros žmogaus privilegijų. Ji įprasmintų J. Huizingos nusaky-

tą žaidžiančio žmogaus būseną, A. Giddenso aptartą asmens tapatumo pasirinkimo galimybę modernioje visuomenėje. Aptartasis kultūros žanras yra kultūros sfera, kuriama sau, nesiekiant prisitaikymo prie aplinkos, atvirkščiai – pašalpiai ignoruojanti, atvirai besijuokianti.

11. Fragmentiškumas ir imanencijos

Kultūrinio teksto (įvaizdžio, simbolių, meno kūrybos, simbolių veiksmų) ir reikšmių, kurias jiems suteikia respondentai, analizė rodo subkultūrinių bendrijų identiteto kūrybos principus. Jam būdingas intertekstualumas ir polisemantika. Grupės yra dinamiškos, veikiamos išorinių idėjų. Identitetas konstruojamas iš skirtingų kultūrinių tekstų simbolių citatų²², kurias siekiama susieti ir paaiškinti. Šį fenomeną aptarėme vėlyvojo modernumo kultūros kontekste, laikydami jį vienu iš analizuojamą kultūros lauką iliustruojančių požymių. Teorinis analizės kontekstas – I. Hassano (1995) „nedeterminacijos ir imanencijų“ sąveika.

„Nedeterminacija <...> aš vadinu sudėtinį refreną, kurį padeda apibrėžti šios skirtingos sąvokos: dviprasmiškumas, netolydumas, heterodoksija, pliuralizmas, atsitiktinumas, maištas, perversija, deformacija. Vien tik pastaroji aprėpia tuziną įprastinių terminų, reiškiančių suardymą <...>, o kur <...> terminai, skirti ironijos, lūžio, tylos retorikai <...>. [Šiam išsiskaidymui autorius priešina kitą postmodernizmo tendenciją]. Antrąją pagrindinę postmodernizmo tendenciją aš vadinu imanencijomis. Šį terminą vartoju <...> norėdamas pažymėti proto gebėjimą apibendrinti save simboliais, vis giliau ir giliau skverbtis į gamtą, veikti save savo abstrakcijomis ir taip tapti – vis labiau, betarpiškai – sau pačiam aplinka“. [Pasak autoriaus], „ši intelektinė tendencija gali būti sukurta tokiomis įvairiomis sąvokomis kaip difuzija, skeidimas, pulsavimas, sąveika, komunikacija, tarpusavio priklausomybė, kurios visos susijusios su žmoniu – <...> kaip gnostinių būtybių, formuojančių save ir savo pasaulį iškilimu per savo pačių susikurtus simbolius“. [Autorius pabrėžia, jog postmodernizmas] „kaip meninis, filosofinis ar socialinis fenomenas krypsta atvirų, žaismingų, pasirinktinių, laikinų formų, ironijos ir fragmentų diskurso link“. [Tačiau tuo pat metu] „jam būdinga kitokia <...> slinktis į sklidžias metodikas, visuotines sąveikas, imanentinius kodus...“ (Hassan 1995: 41–43).

Čia pateiktą šiuolaikinės kultūros savivoką išreiškiančią citatą projektuojame į analizuojamo dabarties subkultūros fenomeno pasaulį. Pateiktoji empirinė medžiaga rodo, jog subkultūrinių grupių nariai modeliuoja savo kultūrinį vaizdinį iš šiuolaikinės ir praeities lokalinės ir išorinių kultūrų idėjų bei asme-

²² „Kultūrinės citatos“ samprata kilo iš asociacijos su J.-F. Lyotardo postmodernizmo architektūros stilistinio brikolažo aiškinimu: „Brikolažas“ – daugkartinis citavimas elementų, priklausančių ankstesniems stiliams ar periodams, klasikiniais ir moderniems“ (Lyotard 1995: 45).

ninės pajautos. Subkultūros lauko intertekstualumą rodo minėti muzikos kūrybos principai, scenos įvaizdžio bei kultūrinio lauko mitologemų, veikiančių ritualinėje praktikoje, įvairovės pavyzdžiai.

Toks tad tiesos ieškojimo kelias, kuris netolimoje ateityje gal atskleis ir analizuoto kultūrinio lauko formos pokyčius. O gal mes diskutuosime ne apie *metalistų* ieškojimus, o apie skirtingas šiuolaikinės pagonybės išraiškas? Gal *metalistai* tik mūsų simbolinė vizija vaizdingame šiuolaikinės mistifikuotos kultūros kontekste?

12. Išvados

Empiriniai duomenys leidžia kalbėti apie analizuotos *metalistų pagonių* kultūrinės nišos eksperimentinį pobūdį. Eksperimentiškumo esmė – simboliinio žaidybinio pasaulio kūryba, kurio pagrindiniai bruožai būtų kultūrinės erdvės estetizavimas, ritualizacija, dažnai mitologizacija ir misticizmas, o taip pat – eksperimentavimas meno kūrybos sferoje.

Bendrijos kultūrinis identitetas konstruojamas naudojant iš skirtingų laikų bei mitologijų surinktas citatas. Kultūrinio herojaus paveikslas kuriamas per eksperimentinę žaidybines praktiką: skaitant ezoterinę, mitologinę, filosofinę literatūrą; kuriant muziką ir tekstus, atliekant ritualus, bendraujant laisvalaikio. *Pagoniškojo metalo* subkultūros kūrėjai, ieškodami senojo pasaulio pajautos, remdamiesi roko muzikos ištakomis, akumuliuoja ir naujausias šiuolaikinio kultūros ir meno avangardo idėjas – nuo folkloro iki elektroninės muzikos.

Kultūrinio žaidimo pagrindas – mitinė fabula, kuriama iš ikirikščioniškojo pasaulio simbolių, kuriuos siekiama suvokti ir įprasinti per kultūrinę praktiką. *Metalistams pagonims* būdinga kurti gyvenimiškuosius personažus ir jų aplinką, ieškant individualios kultūrinės patirties, dažnai kryptančios į ezoterinius ieškojimus.

Bendrijai būdingas jos filosofiją atitinkantis įvaizdžio nihilizmas ir simbolinis agresyvumas, kurie pasiekiami per ekspresyvią muzikinę išraišką, juodos spalvos kultą, ilgaplaukę stilistiką, autentišką puošybą. Greta deklaratyvio išraiškos matome individą, kurio dvasinei apsaugai reikalinga bendraminčių aplinka, kuriam svarbu atsiremti į filosofinius pagrindus bendrijos, siekiančios sukurti savo individualią pasaulėžiūrą bei kultūrinę terpę.

Empirinė medžiaga atskleidžia dabarties jaunimo subkultūros prigimtį. Šis kultūros pasaulis įprastoje kultūros aplinkoje atsiveria kaip simbolinė *virtuali tikrovė*, kurios požymiai yra subjektyvių etinių struktūrų formavimas, eksperimentavimas estetinio kultūros žaidimo sferoje ir, be abejo, simbolinė asmens apsauga. Jis taip pat reiškia kultūrinę erdvę, kurios turinys ir forma sukurti iš praeito ir esamojo laiko simbolių *citatu*, įprasmintų per žaidybines

simbolinę kultūros praktiką, globalizuotą ritualiniais veiksmais. „Čia sąveikauja skirtingos kultūrinės tradicijos, išnyksta linijinis judėjimas iš praeities į dabartį“²³. Šios išvados yra susietos su postmodernizmo kultūros ir meno teorija (ypač su I. Hassano, F. Lyotardo, D. Hebdige'o ir kitų autorių teiginiais) ir rodo vėlyvojo modernumo savimonės požymius Lietuvos subkultūros sferoje.

Subkultūrinių bendrijų istorinės raidos analizė rodo, jog vėlyvojo modernumo kultūros savimonės priešistore Lietuvoje galime laikyti laikotarpį apie 1960 metus, kai sovietinės ideologizacijos sąlygomis pradėjo reikštis pirmieji alternatyvūs kultūriniai jaunimo judėjimai. Vieni jų buvo orientuoti į to meto Vakarų kultūros idėjas (hipiai, roko muzika), kiti – „Žygeiviai“, Folkloro teatras, etnokultūrinis „Ramuvos“ judėjimas, studentų folkloro ansambliai – į etninės kultūros išsaugojimą.

Literatūra

- Beit-Hallahmi Benjamin. 1986. Religion as Art and Identity, *Religion* 16(1): 1–17.
- Berdiajev Nikolaj. 1989. *Filosofija svobody*. Moskva: Progress.
- Cheizinga [Huizinga] Jochan. 1992. *Homo ludens*. Moskva: Progress Akademija.
- Denzin Norman K. 1997. *Interpretive Ethnography. Ethnographic Practices for the 21st Century*. Thousand Oaks; London; New Delhi: Sage.
- Fornäs Johan. 1995. *Cultural Theory and Late Modernity*. London; New Delhi; Thousand Oaks: Sage.
- Frezer [Frazer] Dž. Dž. 1986. *Zolotaja vetv. Issledovanije magii i religii*. 2-oje izdanije. Moskva: Politizdat.
- Gadamer Chans Georg. 1988. *Istina i metod. Osnovy filosofskoj germenetiki*. Moskva: Progress.
- Goffman Erving. 2000. *Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime*. Vilnius: Vaga.
- Hassan Ihab. 1995. Link postmodernizmo sąvokos, Ališanka E. (red., sud.). *Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra*. Vilnius: Taura.
- Hebdige Dick. 1988. *Hiding in the Light: On Images and Things*. London, New-York: Routledge.
- Kant Imanuil. 1966a. Kritika sposobnosti suždenija. *Soč. v 6-ti tomach*. T. 5. Moskva: Mysl.
- Kant Imanuil. 1966b. Antropologija s pragmatičeskoj točki zrenija. *Soč. v 6-ti tomach*. T. 6. Moskva: Mysl.

²³ Iš interviu su A. Andrijausku TV laidoje „Lankos“ 1999 m. sausio 4 d.

- Kellner Douglas. 1998. Popular Culture and the Construction of Postmodern Identities, Lash S., Friedman J. (eds.). *Modernity and Identity*: 141–175. Oxford: Blackwell.
- Lietuvos Romuva. Druvis*. 1996 vasara. Vilnius: Lygė.
- Liotard Jean-François. 1995. Pastaba apie „post“ reikšmę, Ališanka E. (red., sud.). *Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra*: 45–48. Vilnius: Taura.
- Ramanauskaitė Egidija. 1998. Pagoniškosios Romuvos atšvaitai, *Darbai ir dienos* 6(11): 133–144.
- Ramanauskaitė Egidija. 1999. Slengo kultūra. Sociologinis tyrimas, *Darbai ir dienos* 11(20): 227–274.
- Ramanauskaitė Egidija. 2000. Kultūros laisvėjimo pėdsakais. Link postmodernizmo, *Kultūros barai* 1: 55–59; 3: 65–69.
- Ramanauskaitė Egidija. 2002. *Šiuolaikinės kultūros fenomenų tyrinėjimai*. Metodinė mokymo priemonė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Ricoeur Paul. 1976. *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. Fort Worth: Texas Christian University Press.
- Schiller Friedrich. 1999. *Laiškai apie estetinį žmogaus auklėjimą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Šeling [Schelling] Fridrik V. I. 1989. Vvedenije v filosofiju mifologii. *Soč. v 2-ch tomach*. T. 2. Moskva: Mysl.

Tyrimus parėmė Atviros visuomenės rėmimo fondo Mokslo paramos projektas. Autorė dėkoja studentams Aurelijai Dagilytei, Ingai Kevėnaitei, Artūriui Dabkevičiui ir kitiems už bendradarbiavimą atliekant lauko tyrimus, o ypač metalo muzikinių grupių dalyviams bei festivalių organizatoriams, sutikusiems pasidalyti savo kultūrine patirtim.

Construction of Neopagan Identity in Lithuanian Youth *Underground Culture*

Egidija Ramanauskaitė

Summary

The research on which this paper is based was conducted to reveal indicators of late modernity (postmodernity) in the culture of Lithuania, illustrated by examples of subcultures. The youth underground subculture, with an orientation toward the West is analysed to achieve the aforementioned objective. This genre encompasses the subculture of *metal* music, named *metalist* –

Pagans. This world outlook within the *metal* music subculture formed around 1990, though its origin was the *Black Metal* style, known in Lithuania since about 1985.

Analysis of the subculture reveals the means of its experimentation whose essence is the formation of a symbolic game-playing world, where the main characteristics are generating aesthetics of cultural space, ritualisation, and frequent mythologization and mystification, as well as experimentation in the field of artistic creativity. The analysis of the cultural text (image, symbols, symbolic actions, artistic creativity) of a subculture, and its meanings to the initiators, reveals the principles of creating a cultural identity by the subcultural group.

Young people model their perspective of the world from contemporary cultural fragments, as well as those of the past, and the meaningfulness and origins of symbolic expression. The so-called *Pagan* worldview has been formed both from myths found in literary sources, as well as those imagined, regarding the feats of the ancient Lithuanians, their struggles and victories. Certain models are formed from the numerous notions about Paganism, which have come from local as well as Western European culture. Expressions of these worldviews include avant-garde art forms and stylized arrangements, such as *metal* music, and the projection of everyday and stage images. By considering themselves to be carrying on their ethnic cultural traditions, members of the underground culture *deny the continuation of traditional thinking*.

Life experience in the world of youth subculture is defined as creating a *virtual reality*. The fundamental aspect of this reality involves the formation of new and meaningful structures of ethics and aesthetics. It is a type of experimentation on the playing field. It is characteristic of youth to create organizational structures, vital personages, artistic forms of self-expression, seek individualistic aesthetic and mystical experiences, and develop a world outlook. Empirical data also shows the importance of the theatrical to the originators of underground culture. This is particularly apparent at concerts of metal music whose names – Death Comes, Young Blood, Night of Pagan Arts – reflect their stylistics.

The empirical data shows that the members of music groups do not wish to be confined within stylistic boundaries. It appears that the value, which exists in today's culture, is individuality in outlook, based on new interpretations of meanings within it. This relates to the concept of *immanency*, proposed by I. Hassan.

These conclusions are relevant to the theory of postmodern culture and the arts (particularly the assertions of I. Hassan, F. Lyotard, D. Hebdige, and other authors), and show indicators of postmodern consciousness in Lithuania within the sphere of subcultural life.

Analysis of the historical evolution of youth subculture in Lithuania shows that the vanguard period of a late modern cultural consciousness occurred at about 1960. During that time, first cultural movements of the youth began to appear after the war under conditions of Soviet ideology. Some were oriented to the ideas of Western culture, such as hippies, rock music enthusiasts, and others. Others were oriented to the preservation of ethnic culture, such as the *Žygeiviai* (Trippers), the ethnocultural Ramuva movement (from which the Romuva ethnic religion movement developed after 1990), and student folk music ensembles.

This work was supported by the Research Support Scheme of the Open Society Support Foundation, grant No 1524/1998

Gauta 2002 m. birželio mėn.